

Preveli: Sanja Maslov i Leo Drobnić

Don Mitchell

Ukidanje prostora zakonom

Zakoni protiv beskućnika i sužavanje obzora prava*

Nikome nije dozvoljeno izvođenje neke radnje osim ako ne postoji neki prostor gdje je tu radnju moguće slobodno izvoditi... Jedna od funkcija pravila vlasništva, posebice kad je zemljište u pitanju, jest da ono pruža osnovu za određivanje kome je dopušteno biti gdje.

- Jeremy Waldron (1991:226)

Ako su se neki članovi gradskog vijeća grada Berkeleyja uplašili da je sveučilište povuklo svoju desetljetnu potporu *People's Parku* zbog toga što grad nije bio »dovoljno oštar« prema beskućnicima i ostaloj sirotinji, moramo se zapitati što ovih dana znači »oštrost«. Iako je često eksperimentirao s »liberalnom« politikom spram beskućnika (kao što je, na primjer, uvođenje programa u kojem su prolaznici umjesto novca beskućnicima davali kupone za različite usluge), Berkeley je postao jedan od predvodnika pravnog napada na beskućnike. Taj se napad odražava u donošenju i provođenju paketa inicijativa o »kvaliteti života« i zakona kojima se strogo regulira ponašanje na ulici, kada i gdje (i mogu li uopće) ljudi spavati na javnim mjestima te kako ljudi smiju i kako ne smiju prosjačiti. Gradsko vijeće Berkeleyja i njegovi glasači izglasali su 1994. zakon koji zabranjuje »agresivno« prosjačenje, prosjačenje po noći, prosjačenje od ljudi koji ulaze ili izlaze iz svojih automobila, te prosjačenje unutar tri metra od svakog bankomata. Nadalje, zakonom je zabranjeno i sjedenje na pločniku. Propisi grada Berke-

leyja postali su »među najstrožima u zemlji« (*San Francisco Chronicle*, 1994a). Nakon što su se ti propisi nekoliko godina povlačili po sudovima (Herscher, 1995), gradsko vijeće je 1998. donijelo novu, ponešto izmijenjenu verziju ovih propisa.

Berkeleyjska uredba dio je nove vrste zakona i politike koja se u posljednjih desetak godina razvila kao odgovor na stalnu krizu beskućništva. Dovoljno je samo nekoliko primjera da se dobije dojam o tome što je posrijedi:

- U San Franciscu je 1998. u 11 mjeseci izdano 16 000 kazni za kršenje »kvalitete života«, i to uglavnom beskućnicima. U sklopu programa *Matrix*, gradske vlasti redovito »čiste« ulice, trgove i parkove od beskućnika te provode politiku »nulte tolerancije« spram kršenja zakona o kampiranju na javnom mjestu, zadržavanju, uriniranju i defekaciji na javnom mjestu te konzumaciji alkohola na javnom mjestu (MacDonald, 1995).

* Iz knjige Dona Mitchella (2003) "The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space", The Guilford Press, New York; peto poglavlje "The Annihilation of Space by Law". Zahvaljujemo Guilford Pressu na dozvoli. Dozvola ne uključuje pravo da drugima dozvolimo fotokopiranje ili drugačije reproduciranje ovog materijala, osim za prilagodbu slijepim, slabovidnim ili hendikepiranim osobama.

- U desecima gradova diljem države, uključujući Santa Cruz, Berkeley, Phoenix, St. Petersburg i San Diego, zakonom je zabranjeno spavanje na javnom mjestu. Slični su zakoni doneseni i u Seattleu, gdje su u prosincu 1999. sukladno njima uhićeni prosvjednici za vrijeme sastanka WTO-a (Falit-Baiamonte, 2000).¹
  - U Atlanti te Jacksonvilleu na Floridi zločinom se smatra zadržavanje na parkiralištima ili prelaženje preko istih (u samo mjesec dana 1993. u Atlanti je uhićeno 226 ljudi zbog »prosjachenja, kaznenog stupanja na tuđi posjed, remećenja javnog reda i mira pod utjecajem alkohola, priječenja javnog puta ili zadržavanja na parkiralištu« [*Atlanta Journal and Constitution*, 1993]).
  - U New Yorku je zakonom zabranjeno spavanje u podzemnoj željeznici ili blizu nje te pranje stakala na automobilima na gradskim ulicama (Howland, 1994); većina malih trgova na Manhattanu dana je u najam Okružnim uredima za poboljšanje poslovanja (*Business Improvement District*) čije privatne zaštitarske snage energično provode uredbe protiv drijemanja na klupama ili za stolovima (vidi: Katz, 2001).
  - U Eugenu u saveznoj državi Ohio i Memphisu u Tennesseeju prosjaci moraju izvaditi dozvole, a proces za dobivanje te dozvole uključuje uzimanje otisaka prstiju i fotografiranje. Prosjaci moraju uvijek kod sebe imati te iskazni-
- ce s fotografijom (*San Francisco Chronicle*, 1994b).
- U Cincinnatiju je, kao i u Berkeleyju, zakonom zabranjeno prosjačenje od osoba koje ulaze ili izlaze iz automobila, u blizini bankomata, poslije 20h ili unutar dva metra od svakog izloga trgovine. Također je zabranjeno sjedenje ili ležanje na pločniku između 7 i 21 sat (*Cincinnati Enquirer*, 1995a, 1995c).² Više od trećine svih općina u Sjedinjenim Državama ima slične zakone (*Denver Post*, 1999). Grad Denver u saveznoj državi Colorado usvojio je svoju verziju ovog zakona jer, prema riječima predsjednika Udruženja za razvoj grada (*Downtown Partnership*), »prosjachenje plaši [goste], pogotovo ako ne znaju gdje se nalaze« (*Denver Post*, 2000).
  - Grad Baltimore, zbog nezadovoljstva takvim ograničenjima mjesta i načina prosjačenja, zahtijeva da se prosjačenje u potpunosti zabrani nakon što padne mrak. Pristaše novog zakona kažu da noćni prosjaci ometaju ljude koji po noći žele »ići na večeru u četvrt *Little Italy* ili obilaziti barove u četvrti *Fells Point*« (*Baltimore Sun*, 2001).

Namjera je jasna: kontrolirati ponašanje i prostor na taj način da beskućnici ne mogu raditi ono što moraju da bi preživjeli bez kršenja zakona. Preživljavanje kao takvo je kriminalizirano. Međutim, kao što pravni stručnjak David Smith (1994a:495) tvrdi u članku o kriminalizaciji beskućništva: »navodni javni interes kojem bi kriminaliza-

¹ Kako ćemo vidjeti, upotreba zakona »kvalitete života« za ovu je svrhu dosljedna njihovoj glavnoj svrsi, eliminaciji javnog prostora.

² Uredbe koje je izglasao grad Cincinnati ukinute su sudskom odlukom. Nove uredbe, koje su imale uži fokus, ali su postizale istu stvar izglasane su 2002. Vidi *Cincinnati Enquirer* (2002).

cija trebala služiti« – kao što je suzbijanje zločina i održavanje reda – »u najmanju je ruku dvojben« budući da kriminalizacija nužnog ponašanja ne čini ništa po pitanju temeljnih uzroka kao što su manjak povoljnog, sigurnog stanovanja u većini gradova, strukturalna nezaposlenost (ili, kako bih ja to rekao, potreba da se u pričuvi drži armija nezaposlenih) te spajanje siromaštva i očaja koji pretvaraju ovisnosti o drogama i alkoholu te duševne bolesti u stambeni problem za veći dio populacije. Ako je Smith u pravu, nameću se dva pitanja. Prvo, zašto su takvi zakoni protiv beskućnika postali toliko brojni u proteklom desetljeću (i zašto ih se neprestano propagira kao ključ za »spas« američkih gradova)? Drugo, što takvi zakoni nagoviještaju za urbani javni prostor i demokratske i građanske prakse koje takvi prostori dozvoljavaju (ili ne)? Ovim poglavljem namjeravam odgovoriti na ta pitanja. Pritom pokazujem da »molbe i zahtjevi« za pravo na grad moraju postati još uporniji.

Razorno gospodarstvo

Prema Neilu Smithu (1996) porast zakona protiv beskućništva, zajedno s nizom drugih kaznenih zakona koji uključuju takozvanu reformu socijalne skrbi, predskazuje novi urbani režim. Smith tvrdi da je ovaj režim zasnovan na »revanšizmu«, desničarskom pokretu »osvete« za pretpostavljene »ekscese« liberalnih 60-ih, koji se zalaže za revitalizaciju onoga što sam pokret smatra da su »tradicionalne američke vrijednosti«.³ Međutim, Smith odmah primjećuje da »revanšizam« nije isključivo desničarski pokret. Dapače, neka od najozloglašenijih postignuća pokreta rezultat su liberalne gradske administracije, poput zatvaranja parka

Tompkins Square (Smith, 1996:220).

Na urbanoj razini, na djelu je uvođenje i provedba regulacijskog režima – i njegovog ideološkog legitimiteta – koji je prikladan globalističkoj neoliberalnoj političkoj ekonomiji, koja se razvila iz globalne recesije 70-ih, krize vanjskog duga ranih 80-ih, ekonomskih kriza kasnih 80-ih (i 90-ih u Aziji) te implozije Sovjetskog Saveza i njegovih satelita. Liberalni gradonačelnici, kao što su Paul Schell u Seattleu, David Dinkins u New Yorku ili Willie Brown u San Franciscu, nisu bili ništa manje uporni u namjeri da reformiraju zakonsku regulaciju koja se tiče siromašnih i beskućnika od svoje konzervativne i reakcionarne braće kao što su Rudy Giuliani, Dinkinsonov nasljednik u New Yorku, Frank Jordan, Brownov prethodnik u San Franciscu ili nekadašnji pretendent na Schellovu poziciju u Seattleu, gradski tužitelj Mark Sidran (kojega ćemo uskoro поближе upoznati). »Revanšizam« je u biti urbani režim koji ne mari za stranačke granice i koji je čak preuzeo masku zdravog razuma. To je moćan pokret koji je nastao kao odgovor na snažnu skupinu trendova koji oblikuju urbana područja, trendova koji su okupljeni pod razvijenom zastavom »globalizacije«.

S jedne strane, pojam globalizacije odnosi se na proces integracije raznih ekonomija bez obzira na granice. S druge strane, odnosi se na osjećaj da je svijet sve više povezan ne samo u ekonomskom, već i u društvenom, političkom i kulturnom smislu – da se vrijeme i prostor neprestano zbijaju (Harvey, 1989, 1990; Massey, 1995), a važnost mjesta i granica stalno se smanjuje. U tom smislu, globalizacija je prije svega izrazito snažna ideologija, po sebi i za sebe. Dapače, popu-

³ Originalni revanšizam bio je reakcijski pokret i protiv aristokracije i protiv radničke klase krajem 19. st u Francuskoj. Izrazito nacionalistički, temeljio se na »tradicionalnim vrijednostima« (Smith, 1996:45).

larni mediji još uvijek se oduševljavaju idejom »globalizacije« (usprkos rastućem globalnom pokretu koji protestira protiv forme koju je globalizacija poprimila i usprkos povratnom udaru koji su donijeli teroristički napadi 11. rujna) te ushićeno nabrajaju čudesa kojima vodi: trenutnačna komunikacija, *Big Macovi* dostupni u svakom kutku svijeta, blažena sreća jer možete jesti suši usred zime u Nebraski. Vijesti i novine navode svoju publiku da povjeruje da je prostor prestao postojati (unatoč povremenim neugodnostima, poput tuceta imigranata bez dokumenata koji umiru u pustinjama Arizone izbjegavajući graničnu ophodnju).

Za klasu kojoj ideologija globalizacije služi, »globalizacija« je tek nadimak za novo iskustvo svakodnevnog života: menadžerska elita koja se igra i upravlja trenutnim tržištima valuta, investicija, dionica te čak i inventara; zapadna i zapadnjačka srednja i viša klasa koja si može priuštiti opremu i vrijeme da se trentuačno spoji s najudaljenijim zakucima svijeta preko *World Wide Weba*; bogati studenti koji lete preko kontinenata na produžene vikende u društvu rođaka ili prijatelja ili idu na skijanje na svježi snijeg američkog Stjenjaka ili europskih Alpi. Takvim ljudima prostor ne predstavlja nikakav faktor (bar ne nakon što se oporave od leta). Za takve ljude prostor naprosto ne postoji, to je samo nekakav prozračni medij koji zastarijeva uslijed sve veće premreženosti žicama, optičkim kablovima, super autocestama (asfaltnim ili informacijskim), mlažnjacima, satelitima i, dakako, novcem. Velik broj ljudi i, što je još važnije, kapitala oslobodio se okova (i postao malo dezorijentiran) ovim zbijanjem vremena i prostora. Dogodilo se »dokidanje prostora vremenom«, da se poslužimo jednim od Harveyju najdražih

Marxovih uvida. Čak i oni koji imaju kritičan stav spram globalizacije (kao što je i sam Harvey), no usprkos tome vide »dokidanje prostora vremenom« kao dominantnu ekonomsku silu našeg doba, ipak smatraju da je kapital globalna, translokalna sila koja se ponaša poput najezda skakavaca iz Smithova imaginarija, koja kruži planetom, spusti se tu i tamo i potamani cijela područja u svojoj vječnoj potrazi za boljom komparativnom prednošću.

Ipak, nekoliko je geografa dokazalo da takva globalizacija nije utemeljena na »dokidanju prostora vremenom« bez obzira koliko evokativna ta metafora bila, već se temelji na proizvodnji i reprodukciji određenih tipova prostora (Harvey, 1982; Massey, 1995; Storper i Walker, 1989; Smith, 1990, 1996; Walker, 1996). Da bi kapital bio slobodan, mora biti vezan za neko mjesto. To je središnje geografsko proturječje kapitalizma i ono koje važnom čini ideologiju globalizacije, zajedno s neoliberalnom, »revanšističkom« socijalnom regulativom. To je proturječje ukorijenjeno u naginjanju kapitalizma ka sve manjoj stopi profita. »Globaliziranje« – preraspodjela prostora i omjera akumulacije – jedan je od načina da se uspori taj pad, bar za neke vrste kapitala, u pojedinim slučajevima. Neprestani pokušaji da se kriza uspori ubrzavanjem cirkulacije kapitala vode do stalne preraspodjele proizvodnih odnosa (i proizvodnih prostora) na svim lokacijama gdje kapital posluje, ne samo u globalnim razmjerima. Sveukupno, ti trendovi – k brzom obrtaju kapitala i k popratnom pojavljivanju globalizacije – stvaraju veliku dozu nestabilnosti za one čija investicija leži u fiksiranom kapitalu, osobito u fiksiranom kapitalu već izgrađene sredine.⁴ Kapital jednostavno ne može postojati bez

⁴ Za izvrsnu analizu ove dinamike vidi Henderson (1999, pog. 2).

neke vrste fiksiranosti – u strojevima i tvornicama, cestama i parkovima, domovima i trgovinama – no upravo je neravnomjernost mobilnosti kapitala ta koja određena mjesta čini sve više nesigurnima. Ulaganja u nekretnine mogu vrlo brzo propasti pa svu odgovornost moraju snositi lokalni investitori, vlasnici nekretnina i ubirači poreza. Ili možda ne. Zajedno ili pojedinačno mogu pokušati stabilizirati svoj odnos spram tog peripatetičkog kapitala tako da zaštite dugoročna ulaganja u fiksirani kapital – koji može poslužiti i kao baza za globalni kapital – preko poreznih, radničkih, okolišnih i regulacijskih poticaja. No, uspostava poticaja i promjena regulacijskih uvjeta može dovesti do mahovitih aukcija lokacija, dok se nove općine i države natječu među sobom kako bi privukle nova ulaganja i zadržale lokalni kapital »kod kuće«.

Upravo je ovdje ideologija globalizacije izrazito moćna; uspješno prikrivajući činjenicu da kapital mora biti lokaliziran, ideologija globalizacije omogućuje lokalnim dužnicima, skupa s lokalnim poduzetnicima i vlasnicima zemljišta, da tvrde kako nemaju drugog izbora nego pokloniti se bogu Kapitalu, nudeći ne samo porezne i regulacijske poticaje, već i ekstravagantne konferencijske centre, turističku ponudu u centru grada, pomodne, *gentrificirane* restorane i barove, nove stadione za baseball i nogomet, pa čak i povremena ulaganja u institucije kao što su muzeji, kazališta i koncertne dvorane (Molotch, 1976; Cox i Mair, 1988; Zukin, 1995).⁵ Imidž je postao najvažniji. Ako o kapitalu mislimo na način da mu neko određeno mjesto nije potrebno, onda će gradovi činiti sve da sami sebe prikažu dovoljno privlač-

nima – u obliku novih poslovnih prilika, više turista ili većeg postotka suburbane potrošnje – kako bi se kapital *želio* smjestiti baš tamo. U slučaju da se dogodi kolaps prostora tada se istovremeno događa i nova i vrlo važna ponovna investicija u *mjesto* – investicija fiksiranog (i često kolektivnog) kapitala i znakovlja. Prema Scottu Kirschu (1992:529), ovako strukturirani svijet vodi očiglednom pitanju: »Što se događa s prostorom nakon njegovog kolapsa, na koji način ovakve prostorno-vremenske transformacije utječu na naš svakodnevni život...?«.

Za mnoge gradove u SAD-u odgovor na ovo pitanje odveo je, protivno očekivanju, do *daljnjeg* »dokidanja prostora« – ovaj put ne u globalnim razmjerima i vođenog tehnološkom slučajnošću, nego u lokalnim razmjerima i vođenog promjenama zakona. Novi zakoni koji uređuju upotrebu prostora nisu više samo retorika ili diskurs neoliberalnog revanšizma, već njegova aktivna provedba, provedba koja predstavlja ključnu crtu obrane na kojoj se bitka za pravo na grad mora voditi. U brojnim gradovima koji vode računa o »kvaliteti života« – drugim riječima, o stvaranju grada privlačnog prostorno nevezanom kapitalu te srednjoj i višoj klasi – političari i menadžeri nove ekonomije okrenuli su se nečemu što se može nazvati »dokidanjem prostora zakonom« – prostora za život, za sjedenje i za brigu o samome sebi jer ne postoji dom u kojem bismo to inače radili. Upravo je to ono što novi zakonski režim američkih gradova – vrsta režima koji je određen gore opisanim zakonima – stavlja izvan zakona, upravo te radnje koje su siromašni, a posebice beskućnici, prisiljeni obavljati na javnim mjestima

⁵ Zanimljivo je kako se ulaganja u muzeje ili koncertne dvorane (a još više u stadione) danas javnosti predstavlja ne kao nešto što će grad učiniti boljim za život, već kao nešto što će ga učiniti »konkurentnim« – izrazito anemičan razlog za javnu investiciju.

grada.⁶ Ovaj režim to čini tako što zakonski (iako na neki način figurativno) ukida jedine prostore koji su beskućnicima preostali. Grad za gradom izglasava zakone protiv beskućništva koji funkcioniraju na jedan vrlo podli način: redefiniranjem prihvatljivog ponašanja na javnim prostorima, drugim riječima, ukidanjem prostora u kojima beskućnici *moraju* živjeti, ovi zakoni pokušavaju ukinuti same beskućnike, a sve u ime pretvorbe grada u igralište prividno globalnog kapitala koji je vječno prisiljen baviti se svojom vrstom uništavanja prostora.

UKIDANJE LJUDI ZAKONOM

Romansa u Seattleu

Trenutne restrikcije ponašanja beskućnika na javnim mjestima očiti su pokušaj gospodarenja prostorom na način da se uklone beskućnici, a ne beskućništvo kao takvo. Berkeley je vrlo napredan u tom pogledu, ali nije ni blizu San Franciscu s druge strane zaljeva ili Seattleu prema sjeveru. Slučaj grada Seattlea ukazuje na cijeli smisao rata protiv beskućnika koji gradovi vode u ime globalne konkurentnosti. Također ukazuje na trnovit put koji ideologija mora proći u svojoj preobrazbi iz oblika urbanog liberalizma u oblik urbanog neoliberalizma.

Stacey Warren napisala je članak u kojem opisuje propale pokušaje urbanog planiranja korporacije *Disney* u gradu Seattleu tijekom 1980-ih te proces planiranja koji je inkluzivniji proces – obuhvaća i beskućnike

i pokušava uključiti i njihove želje i potrebe. Warren (1994) u tome članku navodi opasku jednog beskućnika koji je sudjelovao u istraživanju provedenom 1989.: »Hvala vam što ste dopustili meni i drugim pojedincima, kao beskućnicima, da dijelimo toplinu Centra [Seattle].« Na temelju ovog i drugih dokaza, Warren (1994:110) zaključuje: »to što beskućnici, kao možda najsnažniji simbol obespravljenosti u gradovima, punopravno sudjeluju u procesu planiranja novog centra Seattlea govori o snazi istinskih građanskih vrijednosti koje su ukorijenjene u hegemonističkim procesima.«

No, čak i u 1980-ima, ovakva je blagonaklonost spram beskućnika u Seattleu imala svoje granice. U Seattleu je 1986. izglasan »zakon o agresivnom prosjačenju« (*Los Angeles Times*, 1987; *New York Times*, 1987; Blau, 1992), jedan od prvih u Americi. Zakon je brzo ukinut zbog neustavnosti (budući da je izvan zakona stavljao oblik zaštićenog govora). Neuvjeren u učinkovitost zakona koji samo reguliraju agresivno prosjačenje, gradski tužitelj Seattlea, Mark Sidran, od 1990-ih zagovara novu garnituru zakona kojima se zabranjuje sve: od uriniranja u javnosti do sjedenja na pločniku i spavanja na javnim mjestima. Novi zakoni omogućili su policiji da javnosti zatvore svaku uličicu koja bi se mogla smatrati prijetnjom javnoj sigurnosti.⁷ Sidran je tvrdio da su ti zakoni (tj. zakoni koji zabranjuju način na koji se beskućnici moraju ponašati da bi preživjeli) potrebni da bi se osiguralo da se Seattle ne pridruži kalifornijskim gradovima u kojima

⁶ U srpnju 2001., gradsko vijeće Los Angelesa izglasalo je odobrenje da se postave zahodi s naplatom u gradske sirotinjske četvrti pa možda olakšavanje po ulicama neće više biti toliko često. Zahodi su postavljeni nakon 20-godišnje debate. Stvarno (*New York Times*, 2001).

⁷ Zamišljeni tako da reguliraju beskućnike, ovi zakoni su se pokazali izuzetno korisnima tijekom prosvjeda ispred WTO-a 1999. u Seattleu. Tada je uhićeno stotine aktivista, ne zbog nemira, nego zbog prekršaja poput spavanja na javnom mjestu (Falit- Baiamonte, 2000). Promjenjivost zakona – njegovu sposobnost da se prenese iz jedne domene u drugu - nešto je šta na svoju veliku štetu zanemarujemo.

je »nekoć bilo sjajno živjeti«. Opasnost je postala opipljiva, iako još uvijek suptilna:

»Očito je da ozbiljna nasilna kriminalna djela, bande i trgovina drogom mogu razoriti zajednicu, no ne smijemo podcijeniti štetu koju može prouzročiti jedno mnogo sporije, manje dramatično, no svejedno opasno rastakanje društvenog poretka. Čak i za okorjele stanovnike grada postoji točka u kojoj se 'manji' prekršaji koji se uglavnom toleriraju – grafiti, smeće i smrad urina u vežama, opijanje na javnim mjestima, agresivno prosjačenje, ležanje po pločnicima – nakupe do te mjere kada kap prelije čašu. Oni kolektivno, i u kontekstu ozbiljnijih zločina, stvaraju psihologiju straha koja može i koja je već ubila nekoć velike gradove jer ljudi ne žele kupovati, raditi, igrati se ili živjeti u takvom okruženju.« (Sidran, 1993:B5)

Ova logika je fascinantna. Nije stvar u tome da »manji prekršaji« sami po sebi predstavljaju problem, već ih kontekst u kojem se događaju (»ozbiljniji zločini«) pretvara u problem. Sidran iznosi varijaciju teorije »razbijenih prozora« James Q. Wilsona i George F. Kellinga, koju ćemo detaljnije opisati u sljedećem poglavlju. Za sada će biti dovoljno da napomenemo da rješenje problema »manjih prekršaja« i njihovog konteksta »ozbiljnijih zločina« ne leži ni u usredotočenosti na kontekst niti u pokušaju razumijevanja razloga zbog kojih ljudi možda moraju ležati na pločnicima ili urinirati po vežama. Umjesto toga »da bi stali na kraj lošem ponašanju na našim ulicama moramo osnažiti naše zakone. Učestalo opijanje i uriniranje u javnosti mora postati kazneno djelo jer neki ljudi ignoriraju ovaj zakon i prolaze nekažnjeno« (Sidran, 1993). Sidran

se slaže da »provođenje zakona samo po sebi nije rješenje. Neki ljudi prave pogrešne izbore« – kao što je uriniranje u javnosti ili sjedenje na pločniku.

»Također se moramo pozabaviti onima koji dan za danom sjede ispred naših trgovina. Takvo ponašanje predstavlja prijetnju javnoj sigurnosti. Stariji, bolesni i slabovidni ne se bi trebali provlačiti između ljudi izvaljenih na ionako zagušenim pločnicima.«

Postoji još jedna, možda još i bitnija, opasnost od onih koji sjede ili leže na pločniku: »mnogi ljudi vide osobe kako sjede ili leže na pločniku pa – ili zbog toga što očekuju da će od njih prosi ili se inače osjećaju nelagodno – izbjegavaju to područje. To ih odvraća od kupovine u obližnjim trgovinama te time pridonosi propadanju nekih i smanjenju prometa drugih, a to sve grad Seattle košta radnih mjesta i nužnog prihoda od poreza« (Sidran, 1993). Sidran na kraju tvrdi da beskućnici na ulicama i u parkovima »prijetje javnoj sigurnosti na manje izravan, ali možda ozbiljniji način. Ključan faktor u održanju ulica sigurnima jest da ih se zadržati vitalnima i aktivnima da bi se privuklo ljude i stvorio osjećaj sigurnosti i povjerenja.« Upravo sigurnost predstavlja srž problema:

»Kada biste išli pisati priču o Seattleu kakav je danas, mogli biste posuditi poznatu Dickensovu uvodnu rečenicu u *Priču o dva grada*: »It was the best of times, it was the worst of times«. Od titule najboljeg mjesta za poslovanje koju mu je dodijelio časopis *Fortune* do prijestolnice *grungea*, od visoko-tehnološke industrije smještene na rubu pacifičkog prstena do profesionalnih spravljača *espressa* na uglovima ulica, u Seattleu su najbolja

vremena. Čak smo i dobro mjesto za romanse.«⁸

Pogotovo ako ste beskućnik, jer kako se čini, prema Sidranovom prijedlogu, za vas ne postoji mjesto na kojem biste mogli spavati. Regulacija javnog prostora odnosi se na određenu »kastu«, ovisno o tome tko ste. Sidranovi prijedlozi (koje je kasnije usvojilo gradsko vijeće grada Seattlea) za pravilo o »zabranjenom sjedenju« predvidjeli su iznimke za »ljude koji pločnik koriste za hitne medicinske slučajeve, skupove, parade, čekanje autobusa ili sjedenje u kaficima ili štandovima s *espressom*« (Seattle Times, 1993a). Meta ovih zakona je očigledna,⁹ a njihov je učinak bio i predvidljiv – provođenje zakona bilo je više izraženo u užem centru grada pa se mnogo beskućnika preselilo u okolne poslovne četvrti što je izazvalo brojne pritužbe trgovaca u tim četvrtima (Balter, 1994), ali ga je vrlo važno i razumjeti. Do te mjere do koje zakon može ukinuti prostore za beskućnike (pločnik, park, bočna uličica), može ukinuti i same beskućnike. Kada takvi zakoni protiv beskućništva obuhvate cjelokupan javni prostor, čemu se nadaju stanovnici i trgovci u okolnim četvrtima u koje beskućnici dolaze protjerani uredbama koje vrijede za centar grada, beskućnici će vrlo vjerojatno nestati.

Ukidanje ljudi

Ovo je srž problema. Polazeći od osnovnih

principa u svom briljantnom eseju, pravni stručnjak Jeremy Waldron pokazuje da je stanje beskućništva u kapitalističkom društvu stanje u kojem čovjek jednostavno nema nijedno mjesto koje bi mogao nazvati svojim. »Jedan od načina opisivanja neprilike u kojoj se nalazi beskućnik jest da kažemo da ne postoji nijedno mjesto na kojemu se, prema pravilu o privatnom vlasništvu, on smije nalaziti« (Waldron, 1991:291). Beskućnici se mogu nalaziti samo na privatnom posjedu – u nečijoj kući, u zahodu restorana, uz izričito dopuštenje vlasnika tog posjeda. Iako ovo uglavnom vrijedi i za nas ostale, mi ipak imamo barem jedno mjesto gdje (uglavnom) imamo suverenitet. Ne moramo tražiti dopuštenje da se poslužimo nužnikom, ili da se otuširamo, ili da spavamo u krevetu. Suprotno tome, jedino mjesto gdje bi beskućnici mogli imati barem mogućnost suvereniteta nad svojim postupcima jest na zajedničkom ili javnom posjedu.¹⁰ Ili kako Waldron to objašnjava, u »libertarijanskom raj« gdje su *svi* posjedi u privatnom vlasništvu, beskućnici jednostavno ne bi mogli *biti*. »Naše društvo spašava beskućnike od ove katastrofe samo činjenicom da je jedan dio njegova teritorija u zajedničkom vlasništvu te je namijenjen za opću upotrebu. Beskućnicima je dopušteno da *budu* – pod uvjetom da su na ulicama, u parkovima ili pod mostovima.« (Waldron 1991:300).

Ipak, dok grad za gradom usvaja zakone koji izričito zabranjuju određena ponašanja

⁸ Ovo je referenca na film *Sleepless in Seattle/Romansa u Seattleu* iz 1993. u kojem glume Meg Ryan i Tom Hanks. Film je o vezi začetoj u nekoj vrsti kiberprostora: noćna radijska emisija za razgovaranje. (Obrisana fusnota: Originalni naslov filma je *Sleepless in Seattle*, op. prev.)

⁹ Uspirkos protestima pomoćnice gradskog tužioca kako zakon *nije* usmjeren na prosjake. Izvorni članak, objavljen u *Seattle Timesu* koji se gore navodi, uključuje i izraz »uredbe koje bi prosjacima zabranile da sjede na pločniku«. Kasnija izdanja donijela su sljedeće: »Ispravak: gradska uredba o pločnicima zabranjuje sjedenje i ležanje na pločniku u poslovnim kvartovima i nije usmjerena na prosjake, tvrdi zamjenica gradskog tužioca Laurie Mayfield. Ovaj članak navodio je na suprotno«. Zakon sigurno nije bio usmjeren na one koji pijuckaju *espresso*.

¹⁰ Prihvatilišta nisu iznimka. Beskućnici se moraju ponašati u skladu s pravilima koje određuju njihovi upravitelji, a njihova mogućnost da ostanu u prihvatilištu je u rukama uprave.

u javnosti (uriniranje, pražnjenje crijeva, zadržavanje, sjedenje, spavanje) na javnim mjestima:

»Ono što se događa – i nije samo stvar mašte – je stanje stvari u kojem milijun ili više ljudi nema prostor na kojem mogu vršiti osnovne ljudske aktivnosti poput uriniranja, pranja, spavanja, kuhanja, jela i općenito bivanja. Zakonodavci koje su izabrali ljudi koji posjeduju privatno vlasništvo, u kojem mogu obavljati ove aktivnosti, sve se više trude onemogućiti obavljanje ovih primarnih ljudskih aktivnosti na javnim mjestima. Ulice i podzemna željeznica služe nam, kako kažu, za putovanje od doma do ureda. Nisu za spavanje; spava se kod kuće. Parkovi služe za rekreaciju, kao što je hodanje i bezbrižne igre loptom, stvari za koje vam je vlastito dvorište preskučeno. Parkovi ne služe da bi se u njima kuhalo ili po njima uriniralo, opet, te se stvari rade kod kuće. Budući da su javno i privatno komplementarni, aktivnosti koje se obavljaju u javnosti dopuna su aktivnostima koje se obavljaju u privatnosti. Ova komplementarnost sasvim lijepo odgovara ljudima koji imaju luksuz da su im obje sfere dostupne. Međutim, za one koji cijeli svoj život moraju živjeti na javnom zemljištu to je prava katastrofa. Ako sam u pravu glede ovoga, onda je to jedan od najbezosjećajnijih i najtiraniskijih izraza moći u modernom dobu, od strane (relativno) bogate i zadovoljne većine spram svojih bližnjih koji nisu imali toliko sreće.« (Waldron, 1991:301-302).¹¹

Drugim riječima, stvaramo svijet u kojem cijela klasa ljudi neće moći postojati iz jednostavnog razloga što nemaju gdje postojati.

Iako nam promišljanje o nužnosti stvaranja »sigurnih utočišta« za beskućnike u gradovima možda zadaje glavobolju (a u sljedećem poglavlju ćemo vidjeti koliko je to uistinu problematično)¹², to nije ništa u usporedbi s migrenom koju bismo dobili da moramo zamisliti svijet bez njih. Vrste ponašanja koje zabranjujemo zakonom – sjedenje na pločnicima, spavanje u parkovima, zadržavanje na klupama, traženje usluga, uriniranje – nisu same po sebi podložne potpunom socijetalnom sankcioniranju. Dapače, sve su to aktivnosti koje redovito ili čak obavezno obavljamo. Ono što ovdje jest sporno je gdje te aktivnosti obavljamo. Većinu nas zabrana traženja donacija na uličnom uglu uopće ne brine; možemo sjediti u svojim sobama i pisati žicaroška pisma u ime neke organizacije ili u svoje vlastito ime. Isto tako, zabrana pražnjenja crijeva u javnosti čini se posve razumnom. Kada se jedan od nas – ukućenih – nenadano nađe u čvrstom stisku proljeva, na primjer, od velike važnosti postaje samo pitanje vremena, a ne pitanje prostora na kojem se možemo pobrinuti za naše potrebe. To, naravno, ne vrijedi za beskućnike: beskućnik/-ica s proljevom je na milosti i nemilosti vlasnika određenih posjeda ili mora naći neki javni prostor gdje se može olakšati. Tako je i sa svakodnevnom potrebom za pražnjenjem crijeva. Isto tako, užitak drijemanja na suncu na travnjaku javnog parka nešto je bez čega, sasvim doslovno, mogu preživjeti, ali samo zato što imam mjesto gdje mogu spavati kad god mi

¹¹ Zato su borci za prava beskućnika željeli osporiti zakone protiv istih – za sad bez uspjeha – i na temelju »prava na putovanje« (i ostani doma) i na temelju okrutnog i neobičnog kažnjavanja (Simon 1992; Mitchell 1998b).

¹² Kako opisuje Robert Ellickson (1996), mnogi gradovi su prisiljeni krenuti ovim putem zbog sudova koji reagiraju na razne argumente koje izlaže Waldron.

se prohtije. Ne radi se o pitanju ubojstva ili napada, kod kojih postoji (približno) potpuna socijetalna zabrana. Prije bih rekao da se problem, u najfundamentalnijem smislu, svodi na pitanje geografije. Geografije u kojoj lokalna zabrana (spavanja u parku, na primjer) postaje potpuna zabrana (spavanja, na primjer) za neke ljude. Upravo zbog ovoga Jeremy Waldron izglasavanje zakona protiv beskućništva, fundamentalno, vidi kao pitanje slobode: takvi zakoni uništavaju i ono malo slobode koju beskućnici još imaju, kao ljudi, ne samo da žive pod uvjetima koje su bar djelomično sami postavili, nego da uopće žive.¹³ Zbog toga je naše shvaćanje biti javnog prostora, i način na koji njime upravljamo, izrazito važno za vrstu društva kakvo želimo izgraditi. Ukidanje prostora zakonom neizbježno je (iako samo potencijalno) i ukidanje *ljudi*.

Stupanj do kojeg se slobode ili prava beskućnika umanjuju ovakvom anti-beskućničkom pravnom regulativom, naravno, ne predstavljaju problem onima koji zagovaraju zakon protiv beskućnika. Dapače, oni sami sebe ne vide kao inicijatore pogroma već kao spasitelje; spasitelje gradova, spasitelje svih »običnih ljudi« koji se žele koristiti javnim prostorima, ali ne mogu zbog gomile beskućnika koji sjede po pločnicima, spavaju po parkovima i prose na svakom uglu. Oni su »barabe« našeg vremena i nije stvar u tome je li njihov cilj pravedan ili dobar, već u tome da je nužan. Prema Marku Sidranu, »uvjeti na našim ulicama postaju nepodnošljivi i predstavljaju izravnu prijetnju sigurnosti svih naših građana i ekonomskoj opstojnosti gradskog središta i okolnih četvrti« (*Seattle Times*, 1993c). Ili, riječima

kolumnistice Joni Balter (1994): »oštri zakoni grada Seattlea o prosjačenju, uriniranju i opijanju na javnom mjestu i o sjedenju ili ležanju na pločniku vrlo su progresivni. Svatko tko ne vjeruje u poduzimanje drastičnih mjera da bi se gradski centar učinio gostoljubivijim za kupce i radnike, osvaja dvije karte u jednom smjeru za Detroit ili neko drugo mrtvo urbano središte po izboru.« Argumenti ne mogu biti jasniji no što jesu. Propast urbanih sredina posljedica je beskućništva. Detroit je »mrtav« jer ljudi »prave pogrešne izbore« i prosjače po ulicama, uriniraju u javnosti ili sjede na pločniku, pa po svojoj prilici rastjeruju ne samo kupce, radnike i stanare, već i kapital. Ovo je monumentalno neuko, ali vrlo rasprostranjeno shvaćanje urbane političke ekonomije (i, također, rasizma u SAD-u). Ako se ne riješi beskućnika, Seattle će krenuti istim putem kao i Detroit i Newark; prema tome, beskućnici moraju biti eliminirani.

Problem pravne regulacije

Dok je model pravne regulacije beskućnika koji su predložili Mark Sidran iz Seattlea i Gradsko vijeće grada Berkeleya relativno nov, želja da se beskućnici uklone pravnom regulacijom baš i nije. Štoviše, u Americi je trenutno na djelu *rekriminalizacija* beskućništva. Naravno, povijest kriminalizacije siromaštva i beskućništva vrlo je duga. Neki aspekti elizabetanske pravne regulacije siromaštva (koja je, kako je pokazao Marx, odigrala ključnu ulogu u usponu kapitalizma i stvaranju rezervne armije radnika) preneseni su u Ameriku i uvelike su utjecali na način na koji se reguliralo siromaštvo u kolonijalnim gradovima. Tijekom ekonom-

¹³ Kako ćemo vidjeti u sljedećem poglavlju, urbana desnica ima ponešto drugačije shvaćanje slobode. Prema pravnim stručnjacima poput Ellicksona (1996), [sloboda] se sastoji samo u tome da pojedinac nije u pritvoru.

skih depresija 1870-ih, 1890-ih i početkom 20. stoljeća, te popratne »panike od klošara« (Cresswell, 2001), oživljene su američke varijante britanskih zakona o siromaštvu. Također, socijalna skrb i druge strategije regulacije siromaštva bile su bitan aspekt težnje američke države 20. stoljeća da utječe na socijalne pritiske izazvane fluktuirajućim usponima i padovima kapitalizma. Ali svo ovo reguliranje siromaštva i siromašnih ljudi ne smije zasjeniti činjenicu da su oni prijeko potrebni postojećem kapitalizmu. U jednom dojmljivom odlomku Marx (1987 [1967]) razmatra povećanje broja siromašnih kao funkciju akumulacije kapitala. No, također upozorava na proturječje prema kojem ovo dvostruko povećanje (bogatstva i siromaštva) vodi:

»Što je veće bogatstvo društva, što kapital bolje funkcionira, što su veći razmjeri i snaga njegovog razvoja i, stoga, ukupna masa proletarijata i produktivnosti njegovog rada, to je veća i rezervna armija radnika. Isti uzroci koji povećavaju ekspanzivnu moć kapitala također povećavaju i radnu snagu koja mu je na raspolaganju. Relativna masa rezervne armije radnika stoga se proporcionalno povećava s potencijalnom moći bogatstva. Međutim, što je veća ova rezervna armija u odnosu na aktivnu armiju radnika, veća je masa konsolidiranog viška populacije, čija je bijeda obrnuto proporcionalna mucij njegovog rada. Napokon, što su veći slojevi radničke klase i rezervne armije radnika, to je veće službeno siromaštvo. Ovo je apsolutni opći zakon kapitalističke akumulacije. Poput svih zakona, u njegovoj primjeni može ga se

prilagođavati zbog raznih okolnosti...« (Marx, 1987 [1867]: 603).

Najvažnija od tih okolnosti jednostavna je činjenica da »siromasi« često ne žele prihvatiti status koji im je dodijeljen pa to onda postaje problem socijalne regulacije, što samo po sebi može poprimiti specifičnu povijesnu logiku. Samo postojanje takve armije sirotinje, koja je toliko potrebna za rast kapitala, znači da postoji vojska ljudstva koja mora biti pod strogom kontrolom, inače će potkopati nagon za akumulacijom. Ako je ova činjenica oduvijek pratila razvoj kapitalizma, onda ono što današnje doba i aktualnu navalu zakona protiv beskućništva čini drugačijim od prijašnjih jest stupanj do kojeg je takva regulacija postala bitnim sastojkom ne samo u povećanju kapitala, nego i privlačenju, odnosno zadržavanju istog jednom kada se negdje smjesti. To je prava namjena zakona protiv beskućništva. Proturječje je stoga u tome da su beskućnici i siromašni prijeko *potrebni*, ali nisu *poželjni*, a rješenje problema postaje stvar geografije: regulacija prostora na način da beskućnici ne mogu biti *ovdje*.¹⁴

Sredinom 1980-ih u slučaju grada Columbus u Ohio, Andrew Mair izrazio je sličan zahtjev o nužnosti uklanjanja beskućnika iz suvremenih urbanih središta da bi se zaštitila njihova kontinuirana održivost kao prostora akumulacije kapitala. Primijetio je da »iako se uklanjanje siromašnih može činiti kao slučajna posljedica revitalizacije grada (...) moglo bi se isto tako tvrditi da se siromašni moraju *nužno* ukloniti da bi došlo do postindustrijskog razvoja.« Međutim, iako je uklanjanje možda i nužno, posve je jasno

¹⁴ Naravno, Engels je tvrdio manje više istu stvar pred stoljeće i pol u svojoj analizi uvjeta u kojima se nalazi radnička klasa u Manchesteru. Tvrdio je da buržoazija nema pravog rješenja problema stanovanja pa samo se ljaka sirotinju, premještajući krizu iz jednog područja u drugo. Malo toga se promijenilo u narednim godinama.

da ako uklanjanje podrazumijeva relokaciju uslužnih djelatnosti (kao što je opisao Mair, 1986; vidi i Dear i Wolch, 1987; Takahashi, 1998; Wolch i Dear, 1993), ono neće ustvari uspjeti. Zatvaranje i preseljenje javnih kuhinja i prihvatilišta u brojnim gradovima ili stvaranje geta koji ovise o takvim uslugama (Dear i Wolch, 1987) u marginalnim dijelovima grada, pokazalo se kao privremeno rješenje jer je sve više ljudi zaposjelo ulice u poslovnim i trgovačkim dijelovima središta grada. Izbačeni iz domova ukidanjem hotela sa sobama za jednu osobu i drugog jeftinog smještaja (Baum i Burnes, 1993:139; Blau, 1992:75; Groth, 1994; Hartman, 1987; Hopper i Hamberg, 1984; Kasinitz, 1986), prognani zbog ograničavanja troškova savezno financiranog stanovanja za siromašne (što je započelo za doba vladavine Cartera, doseglo svoj vrhunac za vrijeme Reagana, a dovršeno za vrijeme Clintonove administracije; Leonard, Dolbear i Lazere, 1989; Crump, 2002), proglašeni tehnološkim viškom u brzo mijenjajućem gospodarstvu u kojem su plaće većine radnika stagnirale, pa čak padale i tijekom ekonomskog procvata, bačeni na ulicu zbog deinstitucionalizacije koja nije popraćena odgovarajućim razvojem skrbi na razini zajednice (Wolch, 1980, Dear i Wolch, 1987; Wolch i Dear, 1993), beskućnici su se okrenuli prosjačenju, dangubljenju te spavanju na ulicama s kojih bi trebali biti uklonjeni. Također, zadnjih godina mogli smo svjedočiti prvim pokušajima prosvjedovanja beskućnika protiv pokušaja njihovog uklanjanja s ulica. Na primjer, kada je 1993. gradsko vijeće grada Sante Monice razmatralo usvajanje uredbe o zatvaranju javnih parkova od ponoći do 5 sati ujutro, udruženi beskućnici zahtijevali su da im netko od članova vijeća odgovori

na pitanje gdje mogu spavati, ako već ne u gradskim parkovima. Vijećnik je odgovorio: »Zašto ne u gradskoj vijećnici?«. Otprilike 100 beskućnika – muškaraca, žena, samaca, starijih i cijelih obitelji – doselilo se na travnjak gradske vijećnice i tamo živjelo 2 i pol mjeseca dok grad nije popustio i odlučio opozvati zabranu spavanja. Time je, u biti, grad priznao da pravna regulacija javnog prostora čini život beskućnika nemogućim (Howland, 1994:34-35).¹⁵

No, usprkos takvim prosvjedima (i vrlo vjerojatno njima uzrokovano) pravno isključivanje beskućnika iz javnog prostora (ili barem pravno isključivanje nekih ponašanja koja beskućnicima omogućavaju preživljavanje) pojačalo se tijekom 1990-ih, stvorivši i učvrstivši ono što je Mike Davis (1991) nazvao »logikom poput one u paklu« u slučaju Los Angelesa. Ta je paklena logika, naravno, odgovor na jednu drugu, isto tako paklenu: logiku globalne ekonomije uspješnu do te mjere da ljudi prihvaćaju ideologiju po kojoj je njihova vlastita lokacija jedva išta više od pukog faktora u proizvodnji, faktora koji stupa u odnos s drugim faktorima u trajnoj potrazi za »prostornim fiksom« (Harvey, 1982) za stalno šireće krize akumulacije. To je odgovor koji teži uspostaviti novu regulaciju prostora grada koja bi uklonila ljude koje je, sasvim doslovno, kapital učinio viškom, isti onaj kapital koji gradovi očajnički žele privući.

Možda se čini apsurdno tvrditi da je obilje zakona protiv beskućništva dio kontinuiranog eksperimentiranja u nalaženju novog »modela regulacije« fenomena postfordističke akumulacije (Lipietz, 1986). Naposljetku, kaos na gradskim ulicama kao da

¹⁵ Slične akcije ponovile su se drugdje u Californiji: vidi Johnson i Norse (1996).

zrcali upravo tu nemogućnost regulacije suvremene političke ekonomije. No, kao što tvrdi Lipietz (1986:19), »režim akumulacije« utjelovljuje se »u obliku normi, običaja, zakona, regulacijskih sustava itd., koji osiguravaju jedinstvenost procesa, tj. prikladnu usklađenost individualnih ponašanja sa shemom reprodukcije«, a Harvey dalje komentira (1989:122) kako takav pogled na regulaciju »usmjerava našu pozornost na složene međudnose, običaje, političku praksu i kulturne oblike koji omogućuju vrlo dinamičnom, premda i nestabilnom, kapitalističkom sustavu poprimiti krinku uređenosti kako bi koherentno funkcionirao bar određeni period vremena«. Prema tome, gradovi se hvataju ukoštac s dva – možda kontradiktorna – procesa. S jedne strane pokušavaju privući kapital koji je prividno oslobođen prostorne deteminiranosti koja je bila važna u doba dok je fordizam bio u razvoju, drugim riječima, moraju sebe učiniti privlačnima kapitalu – velikom i malom – koji si može priuštiti luksuz odabira lokacije između mnogo ponuđenih. S druge strane, gradovi (a i ostale razine države) moraju stvoriti niz »normi, običaja, zakona i regulacijskih sustava« koji daju legitimnost novim pravilima akumulacije kapitala, pravilima po kojima nije samo lokacija dostupna svima koji je mogu platiti, već po kojima kompanije teže profitu u obliku većeg relativnog viška vrijednosti do kojeg dolaze otpuštanjem desetaka tisuća radnika odjednom, preseljenjem većeg dijela proizvodnje u područja s jeftinijom radnom snagom ili pak pribjegavanjem uslugama agencija za privremeno zapošljavanje – tj. pravilima po kojima je stvaranje rezervne armije nešto samo po sebi dobro.

Ova dva procesa – privlačenje kapitala i poticanje stvaranja rezervne armije radnika –

proturječni su po mnogočemu (ali ne po svemu) i predmet su stalnih pregovora unutar same urbane sredine. Unutar kapitalističkog sustava, izgrađena sredina služi kao odljev za investicije u doba prevelike akumulacije u »primarnom« sektoru kapitala, sustavu proizvodnje (Harvey, 1982:pog. 8). Međutim, ova se tvrdnja ne smije shvatiti kao da su tako proizvedena okruženja »beskorisna« kapitalu ili da lokalne elite, razvojne organizacije ili, još nebuloznije, »lokalna kultura« nemaju utjecaja na oblik i lokaciju takvih investicija (vidi: D. Wilson, 1991). Štoviše, ulaganja u izgrađeno okruženje su ciklička i odvijaju se u unutar već razvijenog izgrađenog okružja. »U bilo kojem trenutku, izgrađeno okruženje doima se kao palimpsest pejzaža od kojih je svaki načinjen po pravilima drugačijih proizvodnih odnosa u različitim razdobljima njihovog povijesnog razvitka« (Harvey, 1982:233). Bit svega je da u kapitalizmu izgrađeno okruženje mora »poprimiti formu robe« (Harvey, 1982:233). Tj., iako upotrebna vrijednost nekog okruženja ostaje vrlo važna (za različite dijelove populacije), glavni faktor u određivanju korisnosti nekog okruženja je njegova razmjenska vrijednost. Zgrade, blokovi, četvrti i gradski okruzi – svi mogu biti podložni nagloj devaluaciji vrijednosti, bilo zbog promjene uvjeta na tržištu, bilo zbog toga što je kapital otišao dalje u svojoj potrazi za »prostornim fiksom«, bilo zbog toga što druge četvrti postaju atraktivnije investitorima. Citirajući Marxa, Harvey (1982:237) tvrdi da je »kapital u pravilu 'indiferentan spram bilo kojeg oblika upotrebne vrijednosti' i teži te oblike 'usvojiti ili ih odbaciti kao inkarnacije protuvrijednosti'«. Ljudi to osjećaju u svojim kostima, shvaćaju nevjerovatno nestabilnu i krhku prirodu investicija koje su vezane za nepokretne zgrade, ceste, parkove, trgovine ili tvornice. Stoga, ako se izgrađeno okru-

ženje doima kao »dominacija prošlog 'mrtvog' kapitala (utjelovljenog kapitala) nad živim radom u radnom procesu« (Harvey, 1982:237), onda je cilj onih čije su investicije vezane za »mrtve«, osigurati da okruženje zavijek ostane živućom uspomenom, uspomenom koju još živući kapital smatra privlačnom i vrijednom očuvanja. Investicija, »mrtav rad«, stoga mora biti zaštićena pod svaku cijenu.¹⁶ Ako izgrađeno okruženje posjeduje upotrebnu vrijednost za beskućnike (za spavanje, pranje, prosjačenje), ali ta upotrebna vrijednost ugrožava ono malo razmjenske vrijednosti što još postoji ili koju se može stvoriti, onda se te upotrebne vrijednosti moraju odbaciti. Cilj gradova u 1990-ima bio je eksperimentirati regulacijom nad tijelima i akcijama beskućnika u relativno očajničkoj nadi da će to održati ili povećati razmjensku vrijednost urbanog krajolika u globalnoj ekonomiji uglavnom jednakovrijednih mjesta. Ukidanje prostora zakonom je, dakle, pokušaj sprečavanja da kontinuirano i uvijek revolucionarno kruženje kapitala »kreativno ne uništi« upravo te prostore.¹⁷

Prema tome, ono što gradovi pokušavaju nije niz prokušanih i ispravnih regulacijskih praksi, već niz eksperimenata koji su zamišljeni tako da spoje nesigurne prostore akumulacije i legitimacije u osvit 21. stoljeća. Cilj je stvaranje legitimnog utočišta u vremenu nesigurnosti fleksibilne akumulacije kapitala pomoću niza zakona i ideoloških

konstrukata (koji se, npr., tiču toga tko su »zapravo« beskućnici). Pomoću tih zakona i drugih sredstava, gradovi pokušavaju upotrijebiti naizgled stabilan, uređeni urbani pejzaž kao poticaj kontinuiranom ulaganju u ključna područja (npr., pokazujući trgovcima da rade na tome da kupci i dalje dolaze u gradsko središte). U tom smislu, pravno uređenje beskućništva reakcionarno je na svojoj najosnovnijoj razini. Kao reakcija na promijenjene uvjete akumulacije kapitala, uvjete koji sami po sebi aktivno (iako ne isključivo) proizvode beskućnike (vidi: Marcuse, 1988), ovakvo pravno uređenje teži potpomaganju izgrađenom okruženju protiv sveprisutne sablasti propadanja i zastarjelosti. U biti, nije toliko važno da li kapital »zapravo« tako funkcionira; dovoljno je to što oni na pozicijama moći i utjecaja vjeruju da kapital tako funkcionira.¹⁸ Riječima gradskog tužitelja grada Seattlea, Marka Sidrana, svrha rigorozne kontrole ponašanja beskućnika je »očuvanje ekonomske opstojnosti poslovnih dijelova grada Seattlea« (*Seattle Times*, 1993b); ili, kako je slikovito napisao u jednom članku »nas, građane Seattlea, muči tjeskoba, neka nagrizajuća sumnja da usprkos našim planinama i našem Zvuku i samozadovoljnosti zbog svih naših prednosti, možda ipak nismo ništa drugačiji od ostalih velikih američkih gradova. Kako se govorilo dok sam bio dijete 'na dobroj staroj istočnoj obali', i prije no što se California upisala na listu 'mjesta gdje je nekoć bilo dobro živjeti'« (Sidran, 1993). Dakle, svrha

¹⁶ O teoriji o sredini razvijenoj na temelju »mrtvog rada« više u Mitchell (2001) i (2003).

¹⁷ Moj stav nije da je sav globalni kapital neka vrsta *deus ex machina* nad kojim nemamo kontrole. Postoji proturječje između potrebe za što bržim obrtanjem kapitala općenito i potrebe da se kapital veže za neko određeno mjesto. Kapitalu su nužne lokacije. Međutim, pitanje je koje lokacije, koje posjeduju kakve atribute, i na to se pitanje može odgovoriti jedino kroz praksu. Ako je tome tako, ljudi čije su investicije vezane za određena mjesta shvaćaju da su njihove investicije vrlo nesigurne. Vlasništvo, nužan uvjet akumulacije kapitala, isto tako može rapidno izgubiti na vrijednosti, u biti dižući hipoteku na jednu vrstu uspjeha da bi se osiguralo od gubitka drugih vrsta. Kapital nije ujedinjen, i upravo su njegove složene podjele i proturječja te koje dovode do prevladavajućeg osjećaja nesigurnosti u američkim gradovima.

¹⁸ Na što upućuje argument trgovca iz Berkeleyja iz prethodnog poglavlja.

nije ovladati uvjetima koji proizvode toliko tjeskobe. Pravno uređenje je takvo da ne regulira ekonomiju, već njene žrtve.

Pravna regulacija je prema tome uvijek ideološka, sredstvo za izmještanje javne osude i krivnje. Dapače, pravna regulacija siromaštva (Piven i Cloward, 1992) odavno je primarna ideološka funkcija države na lokalnoj i nacionalnoj razini. Takva je regulacija nužna, kako pokazuju Piven i Cloward, jer je to sredstvo minimiziranja plaća i ostalih »iscrpljivanja« akumulacije kapitala, to je način na koji država želi zaštititi akumulaciju i održati vlastitu legitimnost razdvajajući izrabljivane klase jednu od druge. Nije novost da smo usred ružne klasne borbe koja je fokusirana na »strukturalnu prilagodbu« sustava socijalne skrbi i kriminalizaciju siromaštva, ali ono što jest novo, barem od recesije početkom 1980-ih, je silina kojom se ovaj cilj želi postignuti: nagli porast »revanšizma« koji Smith tako detaljno dočarava (Smith, 1996, 1998). Takav revanšizam, kakav se odvija prema beskućnicima, uključuje dva koraka. Kao prvo, ponovno se pojavio jezik devijantnosti i individualnih poremećaja nauštrb strukturalnih objašnjenja (i rješenja) problema beskućništva. Kada je to uspostavljeno, drugi korak podrazumijeva nalaženje (putem zakona) načina regulacije takve devijantnosti i poremećenosti, time upotpunjujući zaokret od bilo kakve naznake da bi beskućništvo moglo imati uzroke koji nisu individualni. Vrijedi se ukratko osvrnuti na povijest ovakvog pomaka u pro-

mišljanju beskućništva.

Tijekom relativno stabilnog dugoročnog ekonomskog procvata od kraja Drugog svjetskog rata do ranih 70-ih, beskućništvo je u Americi uglavnom sadržano u diskursu fokusiranom na devijantnost, nepripadnost i alkoholizam. Stereotip beskućnika bio je neoženjeni bijeli muškarac, propalica s dna grada koji životari od milostinje dobrotvornih udruga i jeftinog vina.¹⁹ Budući da su smatrani neprilagođenim osobama, propalim ljudskim bićima nesposobnima zbog svojih vlastitih poteškoća u shvaćanju da žive u poslijeratnom izobilju koje je dostupno svima koji ga žele, na njih se možda gledalo sa sažaljenjem, svakako ih se tjeralo iz gradskog središta i pomno ih se zatvaralo u sirotinjske četvrti i druge dijelove koji su služili kao tržišta povremene radne snage u prvoj polovici stoljeća.

Promjenu u diskursu o beskućništvu donijela je eksplozija beskućništva u 70-ima i 80-ima, a pogotovo »otkriće« da su žene, djeca i cijele obitelji isto tako dio populacije beskućnika. Iako je jezik devijantnosti i neprilagođenosti ostao vrlo jak, borci za prava beskućnika naporno su radili da naglase strukturalne odrednice beskućništva (ekonomska kriza, raspad sustava socijalne skrbi, a deinstitucionalizacije se može smatrati dijelom tog problema²⁰, gentrifikacija i revitalizacija u dijelovima grada koji su za to pogodni, itd.).²¹ Međutim, ova promjena u tonu debate vrlo je brzo dočekana ponov-

¹⁹ Za preglede i primjere života beskućnika (kronološkim redoslijedom) vidi: Sollenberger (1911); Anderson (1923); Dees (1948); Bahr (1970, 1973); Spradley (1970); Blumberg, Shipley i Barsky (1978); Hopper i Hamberg (1984); Schneider (1986); Hoch i Slayton (1989); Rossi (1989); Baum i Burnes (1993); Wolch i Dear (1993); Takahashi (1998).

²⁰ Ovo, naravno nije bio jedini uzrok deinstitucionalizacije. Povijest tog procesa je mnogo složenija i uključuje mnogo toga dobrog, poput težnje da se rastvore »totalne institucije« za fizički i mentalno bolesne.

²¹ Neki primjeri uključuju: Hombs i Snyder (1982); Hopper i Hamberg (1984); Kasinitz (1986); Mair (1986); Dear i Wolch (1987); Marcuse (1988); Deutshce (1990); Blau (1992); Veness (1993); Wolch i Dear (1993). Dobri nedavni osvrti: Takahashi (1996, 1998:4-13).

nim kategoričkim tvrdnjama o beskućništvu kao individualnom problemu, tvrdnjama koje su eksplicitno težile odvratiti debatu od ekonomskih uzroka. Možda je najeklatantiji primjer ovakve ustrajnosti na osobnoj neprilagođenosti kao glavom uzroku beskućništva knjiga Bauma i Burnesa (1993), *A Nation in Denial*. U njoj se tvrdi da tek kad priznamo da je problem beskućništva ukorijenjen u ovisnim i mentalno poremećenim pojedincima, možemo uvidjeti kako su zapravo strukturalna objašnjenja napravila više štete nego koristi. Dočekani s velikim uzdahom olakšanja velikog dijela medija (vidi: Raspberry, 1992; Hamill, 1993; Leo, 1993), argumenti Bauma i Burnesa mogu se uzeti kao glavni potporanj legitimizaciji ponovne kriminalizacije ponašanja beskućnika (čak i ako to nije bila namjera autora). Hamill (1993), na primjer, koristi knjigu kao odskočnu dasku za zagovaranje stavljanja beskućnika u »karantenu« u napuštene vojne baze.

Ako zakoni protiv beskućnika uspiju u svojoj namjeri, Hamillovo će »rješenje« biti suvišno. Obilježje zakona protiv beskućništva znak je da su oni koji žele ponovno nametnuti shvaćanje beskućništva kao osobnog problema uvelike dobili bitku. Takvo je pravno uređenje moguće jedino ako ne postoji shvaćanje da beskućništvo ima svoje ne-osobne, strukturalne uzroke. Ili, još točnije, do problematičnog beskućništva dolazi u slučaju onih koji odbijaju brojne socijalne usluge koje im se nude da bi im se pomoglo u svladavanju uzroka koji ih čine beskućnicima. Bez obzira na to proizvodi li

se beskućništvo strukturalno ili ne, ova logika tvrdi, ljudi *ostaju* beskućnici po svom vlastitom izboru.

Tako je, na primjer, MacDonald (1995:80) u jednom članku u kojem hvali program *Matrix* grada San Francisca (skup inicijativa koje su zamišljene da osiguraju »javni red i mir« i natjeraju beskućnike da koriste usluge raspadajućeg sistema socijalne skrbi), napisala da su se »pokušaji grada da smjesti ljude u prihvatilišta izjalovili«. Tijekom dva mjeseca, skupine za provedbu programa *Matrix*²² pokušale su podijeliti 3820 bonova za jedno noćenje u crkvenom prihvatilištu za muškarce. Međutim, »manje od polovice bonova je uzeto, a samo 678 ih je iskorišteno«. MacDonald (1995:80) je još više zapanjila činjenica da od 3000 primatelja osnovne socijalne skrbi koji su se prijavili kao beskućnici u San Franciscu sredinom 90-ih (i koji su primali \$345 mjesečno), samo je njih 700 sudjelovalo u dobrovoljnom programu »putem kojeg primatelji osnovne socijalne skrbi mogu svoje čekove predati nekoj neprofitnoj organizaciji za smještanje beskućnika i dobiti sobu s popustom u čistom i od grada pregledanom hotelu sa sobama za jednu osobu«. Beskućnik u zamjenu dobiva \$65 za sve ostale troškove. Kada su brojni pokušaji što većeg uključivanja beskućnika u ovaj program propali, birači u San Franciscu odlučili su da primanje osnovne skrbi bude uvjetovano potvrdom o stanovanju. Ako primatelj nema račun za stanarinu, nudi mu se smještaj u sklopu »dobrovoljnog« programa, a ako primatelj odbije, briše ga se s popisa primatelja. Što je MacDonald

²² Program ima dvije komponente. Prvo, policija poduzima neku vrstu »vojne kampanje. Osvajajući blok za blokom. Svakih desetak dana, skupine programa *Matrix* najavile bi raciju nekog drugog područja izabranog na temelju pritužbi građana.« Drugo, »*Matrix* je također uključivao promicanje socijalnih usluga. Skupina od dva socijalna radnika, dva stručnjaka za mentalno zdravlje, stručnjaka za ovisnosti i dva policijska službenika obilazila je grad pokušavajući nagovoriti beskućnike da idu u prihvatilišta, da prihvate program za smještanje ili im je nudila tretman za ovisnosti ili mentalne bolesti.« (MacDonald 1995:79).

zaključila?

»Donošenjem ove odluke, građani San Francisca prihvatili su činjenicu da je osiguravanje stambenih prostora i drugih usluga uzaludno, ako društvo i dalje bude dopuštalo da korištenje ovih resursa bude stvar osobnog izbora. Financiranje ovakvih projekata u svakom je slučaju irelevantno u odnosu na postizanje veće uljudnosti na ulicama. *Matrix* je donio velike promjene San Franciscu, iako je trajno smjestio samo manji broj ljudi. To je nagovještaj da jednostavno provođenje ustaljenih normi javnog ponašanja ima puno veći efekt na smanjenje poremećaja od bilo kakvih socijalnih programa.« (MacDonald, 1995:80).

Primijetite pomak u logici. Bez obzira na uzrok beskućništva, beskućnici odbijaju iskoristiti sve prilike koje ima društvo pruža. U tom smislu, oni *jesu* beskućnici namjerno i stoga njihovo discipliniranje nije samo poželjno već i nužno. Uspješno pretvarajući beskućništvo u »izbor životnog stila«, MacDonald daje legitimitet svim vrstama kaznenih mjera za one koji naprave taj »izbor«. »San Francisco je ujedno simbol prošlosti i nagovještaj budućnosti. Slijedeći ideal slobode, završio je u kaosu. Sada ponovno otkriva da sloboda ne podrazumijeva odbacivanje društvenih pravila, već zajedničko pridržavanje istih« (MacDonald, 1995:80). Kao i sve »barabe«, MacDonald ne postavlja pitanje tko uspostavlja ta pravila i kome ona služe (a pogotovo ne postavlja pitanje kako bez prosjačenja preživjeti u San Franciscu sa \$65 mjesečno); implikacija da siromašni i beskućnici nemaju nikakvo pravo na grad ne može biti jasnija. Waldron to jasno pokazuje, »ovdje nismo suočeni samo

s 'problemom beskućništva', nego s milijun ili više osoba čije su ponašanje, dostojanstvo i sloboda u pitanju.«. No, jednako tako (putem zakona i diskursa koji ih prate) stvaramo javnu sferu koja je jednako tako okrutna kao i ekonomija koja je iznjedrila uvjete u kojima se razvilo beskućništvo.

Građanske vrijednosti u prostorima grada: okrutna javna sfera

»Pitanje s kojim se susrećemo kao društvo – opće pitanje pravednosti i socijalne politike – jest jesmo li spremni tolerirati ekonomski ustroj u kojem su mnogi ljudi beskućnici. S obzirom da je odgovor očito 'da', pitanje koje nam se nameće jest jesmo li spremni dopustiti onima koji se nalaze u tom nezavidnom položaju da se ponašaju kao slobodni igrači, to jest da se brinu sami za sebe u javnim prostorima, jedinom prostoru koji im je dostupan. Prilično zastrašuje činjenica da su u Sjedinjenim Američkim Državama oni koji imaju dom i posao spremni odgovoriti 'da' na prvo pitanje, a 'ne' na drugo.« (Waldron, 1991:304)

U desetljeću kada je Jeremy Waldron napisao ove retke, kriza beskućništva dalje se produbila, a odlučnost kojom oni među nama koji posjeduju domove i koji odgovaraju »ne« na drugo Waldronovo pitanje također se pojačala. Međutim, često ne uspijevamo pojmiti mjeru u kojoj to »ne«, kao i njegova kodifikacija u zakonima protiv beskućništva, stvara istinski *okrutnu* javnu sferu u kojoj ne samo da je opravdano uništiti živote beskućnika, već se čini da je mogućnost političkog diskursa koji bi se ticao prirode i vrste gradova koje želimo izgraditi gotovo neznatna.²³ Drugim riječima, zakoni

²³ Ovo pitanje je sigurno pokrenuto kao posljedica terorističkih napada 11. rujna 2001. i još uvijek je aktualno.

protiv beskućništva odražavaju promjenjivu koncepciju građanstva kojom se, suprotno teško izbornim uključenjima u javnu sferu koja su obilježila pokrete za građanska, radnička i ženska prava, isključujuće građanstvo pokušava nanovo uspostaviti ispravnim i pravednim.

Craig Calhoun (1992:40) tvrdi da najveća vrijednost Habermasova djela »Strukturalna transformacija javne sfere« (1989) leži u tome što nam ono pokazuje »kako je određeni niz socio-povijesnih uvjeta dao zamaha idealima koje naposljetku nije mogao ispuniti« i kako bi taj jaz između ideala i stvarnosti mogao »pružiti motivaciju za poboljšanje ovih uvjeta«. Habermas se u svom kasnijem radu udaljio od ovakve historijski specifične kritike te se usredotočio na »univerzalne karakteristike komunikacije« (Calhoun, 1992:40). Drugi su, međutim, zadržali ideal kritičke javne sfere u kojoj se kontinuiranom borbom materijalni uvjeti javnog života nastoje približiti normativnom idealu uključivosti (kao što smo mogli vidjeti u prvom poglavlju). Calhoun (1992:37) ukazuje na to da su i socijalni pokreti, a ne samo nepristrani pojedinci, bili ključni u »preusmjeravanju prioriteta javnog diskursa i u aktualizaciji novih problema« (vidi također Fraser, 1990). Kao što Calhoun (1992:37) primjećuje, »uobičajeni racionalno-kritički diskurs javne sfere ne može se istovremeno baviti različitim vrstama problema. Uvijek mora postojati određeno strukturiranje pozornosti koje nameću dominantna ideologija, hegemonističke sile ili društveni pokreti«. Teorije javne sfere, kao i njihove metode, moraju stoga uvijek biti povezane

s teorijama javnog prostora (vidi Howell, 1993). Pravna regulacija javnog prostora automatski određuje prirodu javne debate; vrste radnji koje se mogu smatrati zakonitima, uloge različitih grupa kao članova legitimne javnosti i tako dalje. Reguliranje javnog prostora (i ljudi koji u njemu žive) skreće pozornost na određena pitanja, a odvraća ju od drugih.

Slično tomu, tek začete intervencije u javnu sferu koje su nastale samom prisutnošću beskućnika u javnosti skreću pozornost na privatna tijela i živote samih beskućnika. Na ovo pitanje »presudnog *gdje*« pozornost nam je skrenuo Tim Cresswell (1996) u svojim radovima o društvenoj devijantnosti. Cresswell tvrdi da je reguliranje ljudi pothvat koji je određen pokušajem »pročišćavanja« prostora, pokušajem da se za svaki prostor stvori niz određujućih značenja koja bi odredila što je prikladno i prihvatljivo. Međutim, ova normativna pravila neprestano se krše, a to kršenje je stalna tema dominantnog diskursa koji teži učvrstiti »sustav ili mrežu značenja« mjesta na taj način da je ono što je ispravno i prikladno uvijek u opasnosti da bude prekršeno. Objekt takvog diskursa, tvrdi Cresswell (1996:59), »jest navodni prekršaj, radnja koja 'nije na mjestu'«; na primjer, vrste 'privatnih' radnji koje beskućnici vrše na javnim prostorima koje su sada predmet stroge pravne regulacije. Time što 'nisu na mjestu', beskućnici dovode »pravo« značenje mjesta u pitanje.

Ali to nije sve. Time što nemaju dom, što čine privatne radnje na javnim prostorima, beskućnici ne ugrožavaju samo prostor kao

---

Članak Jeffreya Rosena u *New York Magazineu* o nadzornom sustavu u Velikoj Britaniji i njegovim panoptičkim obilježjima važna je intervencija u rastuću poplavu diskursa koji smatraju da je »sigurnost« glavno pitanje u javnom prostoru. Problem rasprave koja je uslijedila odmah nakon napada je taj što je nastala u vakuumu. Rosenov članak bio je jedan od rijetkih koji se bar djelomično pozivao na godine istraživanja i rasprave o nadzoru u javnim prostorima u odnosu na slobodu, politiku i prava najugroženijih.

takav, već i same ideale na kojima smo izgradili našu prilično krhku ideju legitimnog građanstva. Beskućnici nas plaše; oni ugrožavaju ideološki konstrukt koji tvrdi kako publicitet, kao i svaka radnja u javnom prostoru, mora biti hotimičan. Djelo Heather MacDonald (1995) i ostali radovi čiji je cilj ukazati na hotimičnu prirodu beskućništva stoga su ključni iz sasvim drugačijeg razloga od gore navedenog. Oni nam pružaju ideološki temelj za potvrđivanje privilegija građanstva te za uvjeravanje kako demokracija funkcionira, usprkos uznemirujućoj neravnoteži vezanoj uz razarajuću ekonomiju. Kako se problem beskućništva pogoršava usporedo s globalizacijom ekonomije (granice koje polako nestaju, nepostojan položaj, naglo mijenjanje ustaljenih ideja o domu, zajednici, naciji i građanstvu), beskućnici »nasukani« na javnim prostorima plaše nas još više. Tamo ne idem zbog milosti Božje, već zbog milosti korporacija koje otpuštaju radnike i eksternaliziraju proizvodnju. Stoga postaje iznimno važno reorganizirati gradove na takav način da se beskućništvo »neutralizira« (Marcuse, 1988) i da se održi legitimitet države, kao i naš vlastiti osjećaj djelovanja. Prava beskućnika nisu važna (u usporedbi s »našim« pravom na red, udobnost, mjesta za relaksaciju, rekreaciju i nespontan *shopping*) jednostavno zbog toga što se mi marljivo trudimo uvjeriti u činjenicu da beskućnici nisu građani u pravom smislu »slobodnih igrača« koji imaju moć nad vlastitim djelima.²⁴ Zakoni protiv beskućništva, osiguravajući da beskućnici nemaju mjesto u javnosti gdje bi mogli biti suvereni, pomažu u institucionalizaciji ovog uvjerenja. Zakoni protiv beskućništva, pokušavajući

ukinuti mjesta na kojima beskućnici žive i pokušavajući na taj način pravno urediti prostor grada da u njemu doslovno nema mjesta za beskućnike, iznova stvaraju javnu sferu kao namjerno isključujuću, kao sferu u kojoj legitimna javnost uključuje jedino one (kao što bi to Waldron rekao) koji posjeduju dom koji se rukovodi zakonima o privatnom vlasništvu. Posjedovanje nekretnina tako ponovno postaje preduvjet za pripadanje legitimnom građanstvu. Lišeni moći, beskućnici su svedeni na status djece: »osoba bez doma uvijek je i u potpunosti prepuštena na milost drugima« (Waldron, 1991:229). Inzistiranje na »dječjoj« naravi nekih članova društva kako bi ih se prikazalo nemoćnima je, naravno, dugi običaj u američkoj povijesti koji se prakticirao nad ženama, Afroamerikancima, Azijatima, nekim europskim imigrantima te radikalnim radnicima bez vlasništva.

Međutim, takve prakse nisu štetne samo za one kojih se izravno tiču. One utječu na sve nas. »[A]ko cijenimo autonomiju«, tvrdi Waldon (1991:320),

»[t]reballi bismo gledati na ispunjenje njenih preduvjeta kao na nešto važno, u protivnome, naše vrijednosti zvuče isprazno... [I]ako tvrdimo da u uriniranju ili spavanju nema ničeg dostojanstvenog, prirodno nam je da spriječenost obavljanja takvih radnji smatramo nedostojanstvenom. Svaki mučitelj svjestan je toga: kako bi slomili ljudski duh, potrebno je samo usmjeriti misli žrtve pomoću nemilosrdno nametnutih situacija zabrana na banalne potrebe svakod-

²⁴ Da budem jasan: različite ideologije koje nam pomažu u razumijevanju beskućnika i beskućništva su uistinu kontradiktorne. S jedne strane, trebamo pokazati da je beskućništvo hotimična, a ne strukturalna pozicija. S druge strane, trebamo pokazati da beskućnici nisu »slobodni igrači«, položaj koji naizgled potkopava ideologiju slobodne volje. Ipak, kontradikcija je lako razrješena: beskućnici su odlučili (ostati) beskućnicima, stoga su nepodobni za legitimitet.

nevnog života. Trebali bismo se sramiti činjenice da smo dopustili da se više od milijun građana svede na ovu razinu poniženja pomoću zakona o javnom i privatnom vlasništvu.«

Ponovno stvaramo društvo i javni život po modelu mučitelja, kolebajući se između skrbničkog interesa za život svojih podanika i njihove sustavne degradacije. U osnovi, stvaramo javnu sferu koja je sazdana od neslobode i mučenja. Ili, kako je to Mike Davis (1990:234) izrazio neugodno točnom metaforom: »Hladni rat na ulicama centra grada u stalnom je zaoštravanju«. Do mjere u kojoj se možemo uvjeriti u to da su beskućnici komunisti našeg doba, ovu javnu sferu smatramo ispravnom i pravednom. A to za posljedicu ima ne samo ozakonjivanje naših vlastitih ograničenja autonomije drugih, već također i duboko nepravednu političku ekonomiju koja stvara uvjete u kojima donosimo takve odluke.

Okoliš ili javni prostor?

»Izgradnja grada ovisi o tome kako ljudi usklađuju tradicionalne ekonomske faktore kao što su zemlja, rad i kapital. Ali ona također ovisi o tome kako se manipulira simboličkim jezikom isključenja i imenovanja. Izgled i atmosfera grada odražavaju odluke o tome što – i tko – bi trebalo biti vidljivo, a što ne, [o] pojmovima reda i nereda, te [o] uporabi estetske moći.« (Zukin, 1995:7)

Odnos između razorne ekonomije i ukidanja prostora zakonom koji je vidljiv u zakonima protiv beskućništva najjasnije dolazi do izražaja u raspravama o estetici

u najširem smislu riječi. Kada je senatorica Patty Murray bila po prvi put izabrana u Kongres 1992., bila je šokirana onim što je vidjela na ulicama Washingtona: »Gledam oko sebe i vidim grad u neredu (...) Vidim ljude na ulicama sa zdjelicama pored sebe, a kada stanem na raskrižju, mole za novac« (Washington Post, 1993b). Nakon što je citirao senatoricu Murray, novinar Washington Posta nastavio je: »Prosjaci, među kojima je mnogo beskućnika, ubrajaju se u jedan od prizora glavnog grada u kojem turisti ne uživaju«. Dan Mobley, izvršni potpredsjednik turističke zajednice okruga Columbia, dodao je: »Prosjaci nisu lijep prizor«. Međutim, primijetio je da »nikad nitko nije rekao da neće doći tu isključivo zbog prosjaka« (Washington Post, 1993b). Unatoč tome, interes diljem Sjedinjenih Američkih Država za uklanjanje beskućnika kako bi se obnovio »lijep prizor« i dalje predstavlja glavnu opsesiju.²⁵

Rukovoditelj tvrtke *Downtown Cincinnati*, naprimjer, tvrdi da »prosjachenje sprečava mnoge posjetitelje, iz predgrađa Cincinnatija kao i one koji nisu iz grada, u uživanju u divnom centru našeg grada« (*Cincinnati Enquirer*, 1995b). U gradu Akron, gradonačelnik je podupro zakon prema kojem se svako (a ne samo »agresivno«) prosjachenje smatra kaznenim djelom zbog toga što »grad pokušava promijeniti sliku centra otvaranjem novog turističkog ureda i otvaranjem memorijalnog centra izumitelja *Inventure Place*, koje je najavljeno za sljedeću godinu« (*Cleveland Plain Dealer*, 1994). Privremeni predsjednik turističke zajednice Atlante podupro je sveobuhvatnu »akciju protiv lutalica, razbojnika i općenite povrede privatnog vlasništva«: »Apeliram na turističku zajed-

²⁵ Paradigmatski primjeri su Davis (1990) i Sorkin (1992).

nicu i na građane da prvo očistimo naše ulice; u protivnom, ni sva promidžba ovog svijeta neće pomoći Atlanti» (*Atlanta Journal and Constitution*, 1991).

»Željeli bismo što više sredstava kako bismo mogli održati grad čistim«, slaže se George Saldamando, policijski natporučnik u San Diegu (Rodgers, 1992). Uistinu, San Diego prepustio je do 2000. godine čišćenje ulica – od smeća, ali i beskućnika – privatnom programu pod imenom »Čisto i sigurno« koji sponzorira Korporacija za razvoj grada *Centre* i Okružni ured za razvoj poslovanja vezanog uz nekretnine (Mitchell i Staeheli, 2002). Kao što ga je opisao službenik udruženja *Downtown*, koje upravlja programom, »Čisto i sigurno« uključuje pranje pločnika vatrogasnim crijevima kako bi se očistili od otpada, te »ambasadore« koji se »unose beskućnicima u lice« kako bi ih uvjerali da se odsele s pločnika i iz parkova središta grada (citirano u Mitchell i Staeheli, 2002). Time su grad, posjednici nekretnina i trgovci uvjereni da će turisti i pripadnici srednje klase smatrati središte grada privlačnijim i željeti tamo provoditi više vremena.

U svakom od ovih primjera glavna je briga izgled grada, stvaranje pejzaža koji neće »ostaviti loš dojam nesigurnog središta grada na posjetitelje« (*Cincinnati Enquirer*, 1995a). Omiljenom metodom – donošenjem zakona protiv beskućništva (a u mnogim primjerima njihovim prepuštanjem privatnim tvrtkama zaduženim za sigurnost) – pokušava se ulice centra grada pretvoriti u *pejzaž*. Ono što želim reći usko je vezano uz sasvim određenu definiciju »pejzaža«. Kao što su Denis Cosgrove (1984, 1985, 1993), Stephen Daniels (1993) i ostali (vidi: Schein,

1997) to pokazali, »pejzaž« podrazumijeva određen način shvaćanja svijeta u kojem po-redak i kontrola nad okruženjem imaju prednost nad zbrkanom stvarnošću svakidašnjice. Pejzaž je »scena« u kojoj vlasničke klase izražavaju »posjedovanje« zemlje i kontrolu nad društvenim odnosima unutar nje. Pejzaž u ovom smislu predstavlja mjesto ugone i relaksacije, možda i potrošnje za rasonodu, koje je neokaljano slikama rada, siromaštva i društvenim sukobima. Pejzaž se razvio, kako nam to pokazuje Cosgrove (1985:49), iz »građanskog racionalističkog poimanja svijeta«. Daniels i Cosgrove (1993; vidi također Cosgrove, 1990, 1993) istražili su načine u kojima pejzaž ne funkcionira samo kao tekst ili vizualna reprezentacija, već radije kao »kazalište« ili pozornica na kojoj se odigravaju »drame« života.²⁶ Ipak, kao što je to Crilley formulirao (1993), ova vrsta pozornice, stvorena ponovnim razvitkom središta gradova i njihovom zaštitom pomoću zakona protiv beskućništva, poput tržnice ili shopping centra koji nam služe kao model, kazalište je namijenjeno »primirenoj publici«, i kao takvo priređuje spektakl u kojem beskućnici igraju malu ili nikakvu ulogu. Uistinu, čini se da njihovo neprestano upadanje na scenu grada kod dijela »publike« ugrožava pažljivo izgrađeno zatamljivanje nevjerice koje sve kazališne izvedbe zahtijevaju, time očito odbijajući taj dio publike koji se sada okreće drugim vrstama zabave: trgovačkom centru u predgrađu ili lunaparku (Sorkin, 1992).

Zakoni protiv beskućništva su stoga intervencija u urbanu estetiku, u debatu o izgledu i obliku grada. »Estetske prosudbe«, tvrdi Harvey (1990:429) »često su se računale kao čvrsti kriteriji političkog i društvenog

²⁶ Za daljnje istraživanje o metafori pozornice i pejzaža, vidi Mitchell (2000: pog. 5.)

djelovanja«. ²⁷ Kada takve estetske prosudbe imaju kao posljedicu gledanje na gradske prostore kao na pejzaž, a ne kao javni prostor, dolazi do dvostrukog »zatumljivanja nevjerice«:

»Moć pejzaža ne proizlazi iz činjenice da je on sam po sebi spektakl, već radije iz činjenice što on, poput zrcala, svakom podložnom promatraču prikazuje u isto vrijeme istinitu i lažnu sliku kreativnog kapaciteta koju subjekt (ili Ego) može shvatiti kao vlastitu u trenutku samozavaravanja. Pejzaž također ima zavodljivu moć svih *slika*, a ovo je pogotovo istinito za urbane pejzaže – Veneciju, na primjer – koji se mogu nametnuti kao *djelo*. Odatle dolazi arhetska turistička zabluda bivanja sudionikom u tom djelu i njegovog razumijevanja, iako turist tek prođe kroz zemlju ili krajolik i pasivno upije njihovu sliku. Djelo u njegovoj konkretnoj stvarnosti, njegov učinak i stvaralačka aktivnost, skriveni su i predani zaboravu.« (Lefebvre, 1991:189).

Stoga je stvaranje grada kao pejzaža važno jer ono u promatraču (turistu, posjetitelju iz predgrađa ili čak stanovniku kuće) obnavlja osnovni osjećaj kontrole nad izgrađenim okolišem koji je »kontroliran« kreativnim, naizgled anarhičnim, uništenjem ekonomije (na svim razinama) koje može jednako lako uništiti karijere i živote promatrača kao što je uništilo živote obespravljenih:

»Čak i u danima gospodarskog napretka,

središte Dallasa nije izgledalo bajkovito. Bilo je sagrađeno u ranim 80-im – hrpe stakla, čelika i zidova koji se dižu uvis – ali ljudi nisu došli. Ubrzo nakon toga, prošli su i dani gospodarskog napretka. Vrijeme korporacijskog udruživanja i stjecanja bilo je obilježeno stapanjem i smanjivanjem troškova, što je višestruko smanjilo broj uredskih radnih mjesta. Centar Velikog D postao je Veliko Ništa. Uslijedilo je propadanje.« (*Houston Chronicle*, 1995).

Donošenjem zakona protiv beskućništva, »širenjem dominacije isključivog javnog prostora« u ime očuvanja urbanih sredina, »utisak transparentnosti« prirodan pejzažu »postaje sve jači i jači« (Lefebvre, 1991:189).

Ako je iluzija kontrole jedan od aspekata pretvorbe grada u pejzaž (kroz »privatizaciju« javnog prostora popraćenu zakonima poput onih usmjerenih protiv beskućnika), onda je drugi aspekt tog procesa učvršćivanje ideologije udobnosti, ili ono što je Sennett (1994:18) nazvao »oslobođenjem od otpora«. Da proširimo Sennettov argument, urbani pejzaž sve se više oblikuje tako da omogući što veći protok kapitala, ali i da se »građani« mogu »kretati bez prepreka, napa ili sukoba« (Sennett 1994:18). ²⁸ »Ova težnja da se tijelo oslobodi ikakvog otpora«, tvrdi Sennett (1994:18), »dolazi u paru sa strahom od dodira koji je sve vidljiviji u suvremenom urbanom dizajnu«. Još je očitiji u debatama koje se vode oko zakona protiv »agresivnog prosjačenja«. Tipičan primjer

²⁷ Ovu tvrdnju najjasnije dokazuje slučaj bogatog predgrađa New Yorka koji su opisali Duncan i Duncan (2001).

²⁸ U tom pogledu, aspekti »zakona staklenog zvona« koji uspostavlja sigurnu zonu uokolo pojedinaca dok se oni kreću gradom postaju dvostruko zanimljivi: svjedočimo li razvitku zakonskog režima u kojem se osobna suverenost smatra stanjem legalne izolacije od sveg onog s čim se ne želimo susresti? Nije teško zamisliti svijet u kojem je svakom pojedincu legalno dodijeljen »suvereni prostor« koji ga prati kroz grad kako bi zadržao prosjake, djelatitelje letaka i strance podalje od sebe.

je uredba o prosjačenju koja je usvojena 1993. u Washingtonu, DC. Zabranjuje se »prilaženje, razgovor ili slijeđenje (...) na način koji kod obične osobe može izazvati strah od tjelesnog ozljeđivanja« (*Washington Post*, 1993a; *Roll Call*, 1993). Napad je, naravno, već protuzakonit, kao i prijetnja napadom. Ovaj zakon ne kriminalizira napad ili prijetnju, već to što nekoga činite da se osjeća nelagodno. A prosjačenje, spavanje u javnim parkovima ili uriniranje po uličicama čini, uključujući i mene, da nam je nelagodno. I treba nam biti nelagodno. Međutim, nelagoda je jako različita od »nepravde« ili »opasnosti«, koliko god se mi ne libili da ih poistovjećujemo. Jedna starija žena iz Memphisa opisala je svoje iskustvo: »Rekao mi je 'Možete li mi učiniti uslugu?' Ja sam rekla 'Nemam novaca.' Pretpostavljam da je to htio. To me uistinu plaši. (...) Nemam pištolj, ali u tom trenutku mi je bilo žao što ga nemam.« (*The Commercial Appeal* (Memphis), 1994). Strah od tjelesnog dodira uglavnom nije toliko opipljiv kako ga je opisala ova gospođa²⁹, ali javlja se dok razmišljamo možemo li proći nekom ulicom ili doći do nekog poslovnog objekta, a da ne susretnemo beskućnika. »Prava je kušnja proći ulicom jer u jednom bloku može biti do 6 prosjaka. Neki nijemo sjede na klupi ili kleče uz zgrade, pružajući čaše od stiropora strancima koji žure kraj njih. Većina, pomoću znakova ili molbi, direktnije izražava da traže novac« (*Washington Post*, 1993b). Čak i najpasivniji prosjaci postaju prijetnja: prolazak ulicom postaje »kušnja«, a nijemi prosjaci neprestano »pružaju« ruke prema vama.

Sennett tvrdi da se »sposobnost da se krećemo bilo gdje, da se krećemo bez ikakvih zapreka, da slobodno cirkuliramo, sloboda koja je najizraženija u vakuumu« u »zapadnoj civilizaciji« počela definirati kao sloboda sama po sebi.

»Mehanika kretanja nametnula se dobrom djelu modernih iskustava: iskustava koje socijalni, okolišni ili osobni otpor, s pripadajućim frustracijama, shvaćaju kao na neki način nepoštene i nepravedne. Ugoda, lagodnost, 'user-friendliness' u ljudskim odnosima postali su jamstva individualne slobode djelovanja.« (Sennett 1994:310)³⁰

Ovdje su važne dvije stvari. Prvo, takva sloboda kretanja moguća je samo ako isto pravo uskratimo drugima (vidi: Blomely, 1994a, 1994b). Zakoni protiv beskućništva su osporavani jer, aktivno uklanjajući određene osobe s javnih mjesta, krše ustavno pravo beskućnika da putuju (Ades, 1989; Simon, 1995; Mitchell, 1998). Prema tome, naša mobilnost uvjetovana je nemobilnošću beskućnika. Beskućnici predstavljaju prepreke našem slobodnom kretanju, uzrokuju nelagodu dok pokušavamo putovati gradom. Oni beskućnici koji uporno osporavaju naše pravo da prođemo kraj njih bez da im pomognemo da prežive sve su, samo ne »user-friendly«.

Druga stvar je da ova ideologija ugone i individualne pokretnosti kao slobode učvršćuje »privid transparentnosti« koji djeluje tako da urbani pejzaž čini poznatim, brišući nje-

²⁹ Nikako ne želim reći da strah koji je ova žena osjećala nije bio stvaran. Pitanje je prije smijemo li dozvoliti da naš strah od neudobnosti diktira uništenje sredstava preživljavanja drugih ljudi. Je li izvlačenje pištolja uistinu prikladna reakcija na susret sa prosjakom?

³⁰ Trebalo bi biti očigledno da Sennett opisuje ideologiju bijelog muškarca koji pripada građanskoj klasi. Ideja o javnoj sferi lišenoj otpora za neke – to jest, »pravo na grad« za privilegirane slojeve – je povijesno utemeljena na noćnoj mori distopije za većinu.

gove »proizvode i proizvodno djelovanje«. »Otpor je fundamentalna nužnost ljudskog tijela«, zaključuje Sennett (1994:310): »Osjećanjem otpora tijelo se pobuđuje da primjeti svijet u kojem živi. To je sekularna verzija lekcije izgnanstva iz rajskog vrta. Tijelo oživljava dok se nosi sa teškoćama«. Govoreći o stvaranju grada izgrađenog na idealu *flâneura* iz 19. stoljeća, Sennett dalje tvrdi da »javna sfera ispunjena krećućim i promatrajućim pojedincima (...) više ne predstavlja političku domenu«. Na mjestima kao što je današnji Greenwich Village (gdje Sennett živi) ili u drugim gradskim četvrtima, »naša je agora isključivo vizualna« gdje se »političke prilike ne reflektiraju u svakodnevnoj praksi na ulicama; štoviše, vrlo malo čine da bi različite kulture grada ukalupile u zajedničke interese« (Sennett, 1994:358). Ovo je, dakako, sve češći način na koji gradske uprave jedna za drugom popravljaju vizualni dojam grada uključivanjem u kampanje za »kvalitetu života«.

Ukratko, inicijative za »kvalitetu života« kao što su zakoni protiv beskućnika izdižu politiku estetike iznad politike preživljavanja. Zamjenjuju sliku urbanog pejzaža politikom fiksiranom za mjesto koja je zamišljena da život svih stanovnika grada učini boljim. »Pravo na grad« za sve svodi se na »pravo« za neke koji žele biti slobodni od iritantnog »otpora« onih koji su bačeni na ulice po kojima žele hodati. Crilley (1993:157) uspoređuje »megastrukture« poput *Canary Wharfa* u Londonu ili Svjetskog financijskog centra u New Yorku – strukture koje kontrolirano vežu život u gradu uz nostalgiju za »tradicionalnim gradom«. »Tradicionalni gradovi sa svojim konotacijama vitalnosti, društvenim međuodnosima i heterogenošću, ne mogu biti 'programirani' ili 'animirani'; prošlost i sjećanje u gradu nemaju 'ekstrakte' koji se

mogu svesti na vizualne slike; a stvarna prisutnost javnog života ne može se umjetno stvoriti primjenom pravih oblika, očaravajućeg spektakla ili primamljivošću kruha i igara.« Međutim, to je upravo ono što gradovi pokušavaju napraviti ovim obrušavanjem na beskućnike. Žele zamijeniti javne prostore grada gradskim pejzažom, (često neugodne i problematične) heterogene odnose gradskog života žele zamijeniti vizualnim.

Ako trgovački centri i festivalske tržnice predstavljaju jedan dio onoga što Michael Walzer (1986) zove »uskogrudnim« javnim prostorom (tim prostorima namijenjena je jedna funkcija, potrošnja nauštrb druženja, ili, još bolje, druženje kao sredstvo za poticanje potrošnje), onda su zakoni protiv beskućništva drugi dio. Kolumnist Colman McCarthy (1994) primijetio je da je »poruka koju su američki gradovi 1994. poslali ljudima na ulici je da se gube ili će biti uhićeni.« Stvari se otada samo pogoršavaju (Foscarnis, Cunningham-Bowers i Brown, 1999).

Zaključak

Javni prostor, kao i pravo na grad, predmet je neprestanog pregovaranja (vidi Goheen, 1993). Porast broja zakona protiv beskućništva podiže ulogu u tim pregovorima eksplicitno zahtijevajući – i unutar domene zakona – da se neki ljudi uklone s pregovaračkog stola pretvarajući ih u kriminalce. Cilj ovih zakona – možda nije eksplicitan, ali je svejedno jasan – jest redefiniranje javnih prava tako da vrijede samo za one koji nisu bez doma. Daljnji cilj im je pretvoriti javni prostor grada u **pejzaž**, privatizirani pogled prikladan pasivnom zurenju privilegiranih dok se trude sami sebe uvjeriti da je ono što vide sasvim prirodno.

Genealogija ovih zakona u sklopu nesigurnosti koju suvremena buržoazija osjeća zbog »globalizirajuće« ekonomije posve je jasna. U dobu u kojem je »simbolička ekonomija« zamijenila naizgled mnogo stabilniju ekonomiju temeljenu na industriji, »kultura gradova« predstavlja sve (Zukin, 1995). Ova »kultura« – ovaj pejzaž – sama je po sebi vrlo krhka, ni u kojem slučaju nije sigurna ili trajna baza za nevezan kapital. Prema tome, porast onoga što Zukin zove »estetizacijom straha« čini se sasvim razumljivo, iako malo zastrašujuće. Stvaranjem prividno ugodnih pejzaža nadamo se suzbiti ono neizbježno, povijesti želimo ukrasti još par mjeseci ili godina prosperiteta. Ako je ova genealogija jasna, onda je jasna i cijena. Zakoni protiv beskućništva možda su najjasniji pokazatelj faustovske pogodbe koju svaki dan sklapamo da bismo zaštitili naše

relativno bogatstvo. Najveću cijenu plaćaju beskućnici koje tako dobrovoljno žrtvuemo. No, isto tako, relativno je nepromišljena konstrukcija brutalne javne sfere visoka cijena za privlačno gradsko središte. Mike Davis (1990:224) citira Williama Whytea kad kaže da »strah dokazuje samog sebe«, dodajući da »društvena percepcija prijetnje postaje funkcija mobilizacije zaštite, a ne stope kriminala«. ³¹

Dapače, zakoni protiv beskućništva pokazuju do koje mjere je javna sfera, oblikovana na opipljivom strahu od buržoazije, sve manje mjesto kritike, debate i borbe – mjesto gdje se vapaji i zahtjevi za pravom na grad neprestano čuju – a sve više arena pokušaja legitimacije brutalne političke ekonomije i pejzaža kao pravedne političke ekonomije i pejzaža.

Literatura

- Ades, P. (1989) "The Unconstitutionality of 'Antihomeless' Laws: Ordinances Prohibiting Sleeping in Outdoor Public Areas as a Violation of the Right to Travel", *California Law Review* 77, 595 - 628.
- *Atlanta Journal and Constitution* (1991) "Harrasing the Harrassers?", July 15, D1.
- *Atlanta Journal and Constitution* (1993) "Advocates: City Is Trying to Hide the Homeless", July 12, C4.
- Balter, J. (1994) "City's Panhandling Law Becomes a Big Problem for Small Neighborhoods", *The Seattle Times*, June 5, B1.
- *Baltimore Sun* (2001) "Bill Would Ban Night Panhandling", June 27, 1A.
- Baum, A., and Burnes, D. (1993) *A Nation in Denial: The Truth about Homelessness*. Westview Press, Boulder.
- Blau, J. (1992) *The Visible Poor: Homelessness in the United States*. Oxford University Press, New York.
- Blomely, N. (1994a) *Law, Space and the Geography of Power*. Guilford Press, New York.
- Blomely, N. (1994b) "Mobility, Powerment and the Rights Revolution", *Political Geography* 13, 407-422.
- Calhoun, C. (1992) "Introduction: Habermas and the Public Sphere", in: C. Calhoun (ed.), *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge University Press, Cambridge, 1-48.

³¹ Vidi nedavni Rosenov članak iz *New York Timesa* na ovu temu (2001).

- *Cincinnati Enquirer* (1995a) "City Council OKs Cracking Down on Panhandling", May 4, B2.
- *Cincinnati Enquirer* (1995b) "DCI to Study Panhandlers, Lead Campaign", April 18, B1.
- *Cincinnati Enquirer* (1995c) "Limits on Begging Before Council Today: Effort to Make New Law Temporarily Fails", May 3, B1.
- *Cleveland Plain Dealer* (1994) "Akron Ponders Banning Beggars", July 7, 1B.
- Cosgrove, D. (1984) *Social Formation and Symbolic Landscape*. Croom Helm, London.
- Cosgrove, D. (1985) "Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape Idea", *Transactions of the Institute of British Geographers* 10, 45-62.
- Cosgrove, D. (1990) "Spectacle and Society: Landscape as Theatre in the Pre-Modern and Post-Modern Cities", in: P. Groth (ed.), *Vision, Culture, and Landscape*. Department of Landscape Architecture, University of California, Berkeley. 221-239.
- Cosgrove, D. (1993) *The Palladian Landscape: Geographical Change and its Cultural Representation in Sixteenth-Century Italy*. Pennsylvania State University Press, University Park.
- Cox, K., and Mair, A. (1988) "Locality and Community in the Politics of Local Economic Development", *Annals of the Association of American Geographers* 78, 307-325.
- Cresswell, T. (1996) *In Place/Out of Place: Geography, Ideology, and Transgression*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Cresswell, T. (2001) *The Tramp in America*. Reaktion Books, London.
- Crilley, D. (1993) "Megastructures and Urban Change: Aesthetics, Ideology and Design", in: P. Knox (ed.), *The Restless Urban Landscape*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ. 126-164.
- Crump, J. (2002) "Deconcentration by Demolition: Public Housing, Poverty and Urban Policy", *Environment and Planning D: Society and Space* 20, 581-596.
- Daniels, S. (1993) *Fields of Vision: Landscape Imagery and National Identity in England and the United States*. Princeton University Press, Princeton.
- Daniels, S., and Cosgrove, D. (1993) "Spectacle and Text: Landscape Metaphors in Cultural Geography", in: J. Duncan and D. Ley (eds.), *Place/Culture/Representation*. Routledge, London. 57-77.
- Davis, M. (1990) *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*. Verso, London.
- Davis, M. (1991) "Afterword - A Logic Like Hell's: Being Homeless in Los Angeles", *UCLA Law Review* 39, 325-332.
- Dear, M. and Wolch, J. (1987) *Landscapes of Despair*. Princeton University Press, Princeton.
- *Denver Post* (1999) "Colorado Springs Measure Targets Street Beggars", November 2, B5.
- *Denver Post* (2000) "City to Rein in Panhandlers", May 16, B1.
- Ellickson, R. (1996) "Controlling Chronic Misconduct in City Spaces: Of Panhandlers, Skid Rows, and Public Space Zoning", *Yale Law Journal* 105, 1165-1248.
- Falit-Baiamonte, A. (2000) "Identity, Public Space, and Protest: Scales of Challenge", Unpublished Paper, Department of Geography, University of Washington.
- Foscarinis, M., Cunningham-Bowers, K., and Brown, K. (1999) "Out of Site - Out of Mind? The Continuing Trend Toward the Criminalization of Homelessness", *Georgetown Journal on Poverty Law and Policy* 6, 145-164.
- Fraser, N. (1990) "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to Actually Existing Democracy", *Social Text* 25/26, 56-79.
- Goheen, P. (1993) "Negotiating Access to Public Space in Mid-Nineteenth Century Toronto", *Journal of Historical Geography* 30, 430-449.
- Groth, P. (1994) "Living Downtown: The History of Residential Hotels in the United States". University of California Press, Berkeley.
- Hamill, P. (1993) "How to Save the Homeless - And Ourselves". *New York* 26 (September 20), 34-39.
- Hartman, C. (1987) "The Housing Part of the Homeless Problem", in J. Kneerim (ed.), *Homelessne-*

ss: *Critical Issues for Policy and Practice*. Boston: The Boston Foundation.

- Harvey, D. (1982) *The Limits to Capital*. University of Chicago Press, Chicago (republished in 1999. Verso, London).
- Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*. Blackwell, Oxford.
- Harvey, D. (1990) "Between Space and Time: Reflections on the Geographical Imagination", *Annals of the Association of American Geographers* 80, 418-434.
- Herscher, E. (1995) "Berkeley Still Struggling With Anti-Pandhaling Law: Legal Ruling Has Blocked Enforcement", *San Francisco Chronicle*, June 5, A13.
- Hopper, K., and Hamberg, J. (1984) *The Making of America's Homeless: From Skid Row to the New Poor*. Community Service Society, New York.
- *Houston Chronicle* (1995) "Big Changes in Big D", March 19, S1.
- Howell, P. (1993) "Public Space and the Public Sphere: Political Theory and the Historical Geography of Modernity", *Environment and Planning D: Society and Space* 11, 303-322.
- Howland, G. (1994) "The New Outlaws: Cities Makes Homelessness a Crime", *The Progressive* 58 (May), 33-35.
- Kasinitz, P. (1986) "Gentrification and Homelessness: The Single Room Occupant and the Inner City Revival", in J. Erickson and C. Wilhelm (eds.), *Housing the Homeless*. Center for Urban Policy Research, New York. 241-252.
- Katz, C. (2001) "Hiding the Target: Social Reproduction in the Privatized Urban Environment", in C. Minca (ed.), *Postmodern Geography: Theory and Praxis*. Blackwell, Oxford. 94-110.
- Kirsch, S. (1995) "The Incredible Shrinking World: Technology and the Production of Space", *Environment and Planning D: Society and Space* 13, 529-555.
- Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*. Blackwell, Oxford (translated by D. Nicholson-Smith).
- Leo, J. (1993) "Distorting the Homeless Debate", *U.S. News and World Report* 115 (November 8), 27.
- Leonrad, P., Dolbere, C., and Lazere, E. (1989) *A Place to Call Home: The Crisis in Housing for the Poor*. Center on Budget and Policy Priorities, Low Income Housing Information Center, Washington DC.
- Lipietz, A. (1986) "New Tendencies in the International Division of Labor: Regimes of Accumulation and Modes of Regulation", in A. Scott and M. Torper (eds.), *Production, Work, Territory*. Allen and Unwin, Boston. 16-40.
- *Los Angeles Times* (1987) "Original 'Skid Row' Homeless Add Sad Note to Gentrified Seattle Area", March 24, 1.20.
- MacDonald, H. (1995) "San Francisco's Matrix Program for the Homeless", *Criminal Justice Ethics* 14(2), 79-80.
- McCarthy, C. (1994) "Laws vs. The Homeless", *Washington Post*, December 27, 17.
- Mair, A. (1986) "The Homeless and the Post-Industrial City", *Political Geography Quarterly* 5, 351-368.
- Marcuse, P. (1988) "Neutralizing Homelessness", *Social Review* 18, 69-86.
- Marx, K. (1987) *Capital, Volume 1*. International Publishers, New York. (Originally published in 1867.)
- Massey, D. (1995) *Space, Place and Gender*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Mitchell, D. (1998) "Anti-Homeless Laws and Public Space II: Further Constitutional Issues", *Urban Geography* 19, 98-104.
- Mitchell, D. (2000) *Cultural Geography: A Critical Introduction*. Blackwell, Oxford.
- Mitchell, D. (2001) "The Devil's Arm: Points of Passage, Networks of Violence and the Political Economy of Landscape", *New Formations* 43, 44-60.

- Mitchell, D. (2003) "California Living, California Dying: Dead Labor and the Political Economy of Landscape", in K. Anderson, S. Pile, and N. Thrift (eds.) *Handbook of Cultural Geography*. Sage, London. 233-248.
- Mitchell, D., and Staeheli, L. (2002) "Clean and Safe? Property Redevelopment, Public Space, and Homelessness in Downtown San Diego". Paper presented at the Politics of Public Space Conference, Graduate Center, City University of New York, March 1.
- Molotch, H. (1976) "The City as Growth Machine", *American Journal of Sociology* 82, 309-332.
- Piven, F., and Cloward, R. (1992) *Regulating the Poor: The Functions of Public Welfare*. Vintage, New York (updated, revised edition).
- Raspberry, W. (1992) "Telling the Truth About Homelessness", *Washington Post*, December 29.
- Rodgers, T. (1992) "Many Panhandlers Not Homeless", *San Diego Union-Tribune*, March 17, B1.
- *San Francisco Chronicle* (1994a) "All Sides Ready to Sound Off on Begging Law", February 15, A13
- *San Francisco Chronicle* (1994b) "Santa Cruz Wants to License Beggars", February 10, A21.
- Schein, R. (1997) "The Place of Landscape: A Conceptual Framework for an American Scene", *Annals of the Association of American Geographers* 87, 660-680.
- Sennett, R. (1994) *Flesh and Stone: The Body and the City in Western Civilisation*. W. W. Norton, New York.
- Sidran, M. (1993) "This Is the Best of Times to Keep This City Livable", *The Seattle Times*, August 10, B5.
- Simon, H. (1992) "Times Without Pity: A Constitutional and Historical Analyses of Official Efforts to Drive Homeless People from American Cities", *Tulane Law Review* 66, 631-676.
- Simon, H. (1995) "The Criminalization of Homelessness in Santa Ana, California: A Case Study", *Clearinghouse Review* 29, 725-729.
- Smith, D. (1994b) *Geography and Social Justice*. Blackwell, Oxford.
- Smith, N. (1990) *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space*. Blackwell, Oxford. (2nd edition).
- Smith, N. (1996) *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. Routledge, New York.
- Smith, N. (1998) "Guliani Time: The Revanchist 1990s", *Social Text* 57, 1-20.
- Sorkin, M. (ed.) (1992) *Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space*. Hill and Wang, New York.
- Storper, M., and Walker, R. (1989) *The Capitalist Imperative: Territory, Technology and Industrial Growth*. Blackwell, Oxford.
- Takahashi, L. (1998) *Homelessness, AIDS, and Stigmatization: The NIMBY Syndrome in the United States at the End of the Twentieth Century*. Oxford University Press, Oxford.
- Waldron, J. (1991) "Homelessness and the Issue of Freedom", *UCLA Law Review* 39, 295-324.
- Walker, R. (1996) "Another Round of Globalization in San Francisco", *Urban Geography* 17, 60-94.
- Waren, S. (1994) "Disneyfication of the Metropolis: Popular Resistance in Seattle", *Journal of Urban Affairs* 16, 89-107.
- Walzer, M. (1986) "Public Space: Pleasures and Costs of Urbanity", *Dissent* 33, 470-475.
- *Washington Post* (1993a) "D.C. Officers Skeptical of Panhandling Limits", June 3, B1.
- *Washington Post* (1993b) "Panhandlers Tap Deep Pockets of Resentment", May 9, B1.
- Wilson, D. (1991) "Urban Change, Circuits of Capital, and Uneven Development", *Professional Geographer* 43, 403-415.
- Wolch, J. (1980) "The Residential Location of the Services-Dependent Poor", *Annals of the Association of American Geographers* 70, 330-341.
- Zukin, S. (1995) *The Cultures of City*. Blackwell, Oxford.